

ÇATIŞMA ORTAMINDAN BARIŞ İNŞASINA: FİLİPİNLER-MORO ÖRNEĞİ

***İbrahim KUMEK**

Öz

Güneydoğu Asya'nın en uzun süreli silahlı çatışmalarından biri olan Filipinler-Moro çatışmasında 1970'lerin ortalarında başlayan müzakere süreci, 2014'te kapsamlı barış anlaşmasının imzalanmasıyla nihayete ermiştir. Bu çalışmada, Olgunluk Teorisinin sunduğu zeminden hareketle, barış müzakereleri sürecinde nihai anlaşmaya nasıl varıldığı sorusu araştırılmaktadır. Müzakerelerin ne zaman ve hangi koşullarda başlatılabileceğine dair geliştirilen Olgunluk Teorisine 'karşılıklı talep dengesi' kavramsallaştırması ile katkıda bulunmak hedeflenmektedir. Buna göre, bir barış anlaşması çatışan tarafların sorunun çözümüne yönelik taleplerinin optimum düzeyde karşılanma derecesine vardığı noktada yapılmaktadır. Çalışmada, talepler ile kimlik arasındaki ilişki ortaya çıkarılmakta, karşılanamayan taleplerin kimliğe yönelik saldırı algısına yol açtığı, bu nedenle çatışmaların bitirilemediği öne sürülmektedir. Teritoryal kimlik unsuru itibarıyla devlet içi bir çatışma ve anlaşmaya varılmış bir barış süreci olduğundan Filipinler-Moro örneğine odaklanılmaktadır. Barış sürecinde 'atalara ait topraklarda' self-determinasyon talep eden Moro kurtuluş hareketlerine karşı, Filipinler hükümetlerinin ülkenin toprak bütünlüğü ve egemenliği konusunda taviz vermez tutumunun çatışmaların devamlılığına neden olduğu; ancak bu taleplerin 'genişletilmiş özerklik' çözümü ile karşılandığı durumda anlaşmanın sağlandığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bangsamoro, Filipinler-Moro Çatışması ve Barış Süreci, Olgunluk Teorisi, Ontolojik Güven(siz)lik

FROM CONFLICT TO PEACEBUILDING: THE CASE OF THE PHILIPPINES-MORO

Abstract

In the Philippines-Moro conflict, one of the longest-lasting armed conflicts in Southeast Asia, the negotiation process that started in the mid-1970s ended in 2014 with the signing of a comprehensive peace agreement. In this study, starting from the ground presented by the Ripeness Theory, the question of how the final agreement is reached in the peace negotiations process is examined. It is aimed to contribute to the Ripeness Theory, which was developed about when and under what conditions the negotiations can be started, with the conceptualization of the 'mutually demand balance'. Accordingly, the peace agreement is concluded at the point where the demands of the conflicting parties for the solution of the problem are met at the optimum level. The relationship between demands and identity is revealed, and it is claimed that unmet demands lead to the perception of attack on identity, and therefore conflicts cannot be ended. The focus is on the Philippines-Moro example, as it is an intra-state conflict and an agreed peace process in terms of the territorial identity. In the peace process, the uncompromising attitude of the Philippine governments on the territorial integrity and sovereignty of the country against the Moro liberation movements demanding self-determination in the 'ancestral domain' caused the continuation of the conflicts; however, it has been determined that the agreement is reached when these demands are met with the 'extended autonomy' solution.

Keywords: Bangsamoro, Philippines-Moro Conflict and Peace Process, Ripeness Theory, Ontological (In)Security

* Doktora Adayı, İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, ibrahim.kumek@ogr.iu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2096-159X

Giriş

Güneydoğu Asya'nın en uzun süreli silahlı çatışmalarından biri olan Filipinler-Moro çatışması çok sayıda insanın ölümüne, yaralanmasına ve yerinden edilmesine yol açmıştır. Sosyo-ekonomik eşitsizlik, etno-dinsel ayrımcılık, siyasal temsil eksikliği gibi sorunların yanı sıra topraksızlaşma/mülksüzleşme sorunu çatışmalara kaynaklık eden yapısal faktörlerdir. Toprak ile kimliğin iç içe geçtiği bir örnek olması itibariyle barışın inşası ve sürdürülmesi oldukça zor olmuştur.

Bu çalışmada, barış süreçleri literatüründe barış görüşmelerinin hangi koşullarda ve ne zaman başlatılabileceğine dair Olgunluk Teorisi (Ripeness Theory)'nin sunduğu zeminden hareketle, Filipinler-Moro örneğinde barış anlaşmasına nasıl varıldığı sorusu araştırılmaktadır. Çalışmanın temel iddiası, çatışmanın koşullarının olgunluk aşamasına gelmiş olmasına ek olarak, tarafların temel taleplerinin karşılıklı olarak optimum düzeyde karşılanma derecesine vardığı durumda barış anlaşmasının akdedildiğidir. Bu noktada ilgili kurama 'karşılıklı talep dengesi' (mutually demand balance) kavramsallaştırması ile katkıda bulunmak amaçlanmaktadır. Teritoryal kimlik unsurunu içermesi bakımından devlet-içi bir çatışma olması ve 2014'te kapsamlı barış anlaşmasının imzalanmasıyla teorik-kavramsal çerçevenin test edilmesi açısından uygun olması nedenleriyle Filipinler-Moro örneği seçilmiştir. Çalışmada, Filipinler-Moro çatışmasının nedenleri, sorunun aktörleri, barış sürecinin nasıl ilerlediği ve barış anlaşmasına nasıl varıldığı konu edilmektedir. 'Atalara ait alan' (ancestral domain) ve 'güç paylaşımı' (power-sharing) konularında uzlaşma sağlanmasıyla Moro kurtuluş hareketleri self-determinasyon talebinden vazgeçerek 'genişletilmiş özerklik' çözümüne razı olmuşlardır. Filipinler hükümeti ise toprak bütünlüğü ve egemenlik konusunda 'ontolojik güvenlik' elde ederken, Batı Mindanao ve Sulu adalarında özerk bir siyasi oluşuma onay vermiştir. Barış süreçlerinde tarafların 'karşılıklı katlanılmaz bir maliyet' yaşamaları ve bir 'çıkış yolunun bulunduğu algısı'na sahip olmalarının yanında, temel taleplerinin karşılıklı olarak optimum düzeyde kabul edildiği durumda anlaşma imzaladıkları ve 'ontolojik güvenlik' elde ettikleri tespit edilmiştir.

Çalışma üç bölüme ayrılmıştır. İlk bölümde, barış süreçleri literatürüne dair genel bir değerlendirme sunulmakta ve çalışmanın teorik-kavramsal çerçevesini oluşturan

Olgunluk Teorisi, ‘karşılıklı talep dengesi’ ve ‘ontolojik güvenlik’ kavramları açıklanmaktadır. İkinci bölümde, Filipinler-Moro çatışması kısaca analiz edilmektedir. Soruna kaynaklık eden faktörler, çatışmaların ortaya çıkışı ve çatışmanın bir tarafını oluşturan Moro kurtuluş hareketleri (MNLF ve MILF) ele alınmaktadır. Üçüncü bölümde, Filipinler-Moro barış sürecine odaklanılmaktadır. Müzakereler, temel talepler, anlaşmalar, anlaşmazlıklar ve üçüncü tarafların rolü üzerinden nihai anlaşmaya nasıl varıldığı teorik-kavramsal çerçeve temelinde analiz edilmektedir. Son olarak, çalışmanın genel bir değerlendirmesi yapılmaktadır.

1. Teorik-Kavramsal Çerçeve

Dünyanın farklı bölgelerinde çok sayıda barış süreci yürütülmüş ve yürütülmektedir. İsrail-Filistin, Afganistan, Kamboçya, Myanmar, Açe, Nepal, Sri Lanka, Bosna-Hersek, Bask, Kolombiya, Kuzey İrlanda, El Salvador, Liberya, Sudan, Güney Afrika, Somaliland bölgesi, Suriye ve Türkiye bunlar arasında öne çıkanlarıdır. Ancak Uluslararası İlişkiler disiplininde barış süreçlerinin sistematik olarak incelenmesi nispeten yenidir. II. Dünya Savaşı sonrasında çatışma çözümleri alanında ABD ve Avrupa’da kavramsal ve teorik çalışmalar yapılmaya başlanmakla birlikte, esas olarak 1990’lardan itibaren devlet-içi çatışmalara ve barış süreçlerine odaklanılmıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemde çatışmaların niteliğinde yaşanan değişiklik, devletlerarası çatışmalardan ziyade iç savaşların artışı, etnik, dini ve kültürel temelli çatışmaların yaşanması ve bazı çatışmaların Avrupa’ya yakınlıkları bunun sebeplerindedir.¹ Farklı örnekler üzerinden çatışma ve barış süreçleri karşılaştırmalı biçimde ele alınmaya çalışılmıştır. Zaman içerisinde çatışmaların siyasal, ekonomik, kültürel ve toplumsal boyutları derinlemesine incelenmiş ve barış süreçlerinin farklı yönleri gündeme getirilmiştir. Geçiş dönemi adaleti, silahsızlanma (disarmament), terhis (demobilization) ve yeniden bütünleşme (reintegration) konuları ön plana çıkmıştır. Son yıllarda barış süreçleri ve toplumsal cinsiyet ilişkisi ilgi görmektedir.²

¹ Jacob Bercovitch and Richard Jackson, **Conflict resolution in the twenty-first century: Principles, methods, and approaches**, University of Michigan Press, 2009, s. 2-3.

² Roger Mac Ginty and Alpaslan Özerdem, “Introduction: Why compare peace processes?”, **Comparing Peace Processes**, Ed. by Alpaslan Özerdem and Roger Mac Ginty, New York: Routledge, 2019, s. 13.

Barış süreçleri, çatışan taraflar arasında kalıcı bir çözüm sağlamaya yönelik çeşitli faaliyetleri içermektedir. Müzakereler, ateşkesler, anlaşmalar, savaşçıların silahsızlandırılması, terhisi, rehabilitasyonu, kalkınma programları, insani yardımlar ve yeniden bütünleşme bunlar arasındadır. Yerel topluluklar, devlet-dışı silahlı gruplar, devletler, uluslararası örgütler ve sivil toplum kuruluşları bu sürecin parçasıdır. Barış süreçlerinde en önemli husus, sürdürülebilir barışın sağlanmasıdır. Zira pek çok barış sürecinin çeşitli nedenlerden ötürü akamete uğradığı ve yeniden çatışmalara dönüldüğü görülmektedir. Ian Davis, 1975-2011 arasında imzalanan 216 barış anlaşmasından 91'inin beş yıl içerisinde başarısız olduğunu ve çatışmaların yeniden başladığını belirtmektedir.³ Barış inşasının uzun erimli, zor, engeller içeren karmaşık bir süreç olduğunu vurgulamak gerekir.

1.1. Barış İnşası

Barış inşası (peace-building) savaşa yol açan nedenlerin ortadan kaldırılması ve savaşa alternatif bir yol olarak toplulukların bir arada barış içerisinde yaşamasını mümkün kılacak bir yapının oluşmasını sağlayan faaliyetleri içermektedir.⁴ 1992'de BM Genel Sekreteri Boutros Boutros-Ghali, Güvenlik Konseyi'ne sunduğu raporda barış inşasını, "bir çatışmanın yeniden başlamasını önlemek için barışı güçlendirme ve sağlamlaştırmaya yönelik yapıları belirleme ve destekleme eylemi" olarak tanımlamıştır.⁵ Cynthia J. Arnson kavramı, bir aracı olsun veya olmasın düşmanlıkların sona erdirilerek askeri niteliği aşan konularda anlaşma yapmanın amaçlandığı, çatışan taraflar arasında zamanla gerçekleşen diyalog süreçleri olarak tanımlamaktadır. Çatışmalara yol açan siyasi, ekonomik, sosyal ve etnik dengesizlik konularının en azından bazılarında anlaşmalara vararak silahlı çatışmaların sona

³³ Ian Davis, "Tracking armed conflicts and peace processes in 2017", **SIPRI Yearbook 2018: Armaments, Disarmament and International Security**, 2018, s. 32, <https://www.sipri.org/sites/default/files/SIPRIYB18c02sI.pdf>, (13.07.2021).

⁴ Johan Galtung, "Three approaches to peace: Peacekeeping, peacemaking and peacebuilding", **Peace, War and Defence: Essays in Peace Research II**, Ed. by Johan Galtung, Copenhagen: Ejlers, 1976, s.298.

⁵ UNSG, **An Agenda for Peace: Preventive Diplomacy, Peacemaking and Peace-Keeping**, New York: United Nations, 1992, paragraf 21, https://www.un.org/ruleoflaw/files/A_47_277.pdf (13.07.2021).

erdirilme çabasını içerdiğini belirtmektedir.⁶ Barış inşası stratejileri kapsamlı ve tutarlı olmalı, ilgili ülkenin özel ihtiyaçlarına göre uyarlanmalıdır.⁷

Literatürde barış inşasını daha geniş uluslararası ilişkiler bağlamına yerleştirmeye ve onu sorunsallaştırmaya çalışan teorik çalışmaların nispeten az olduğu söylenebilir. Daha ziyade spesifik ve karşılaştırmalı çalışmalar yapılmakta, kavramsal çerçevede analizler yürütülmektedir. Bu çalışmalar literatüre katkıda bulunmakla birlikte barış inşasının altında yatan ideolojik ve teorik sorunları göz ardı etmektedirler.⁸ Barış çalışmalarının eleştirel yaklaşımlar ile ilerleyen süreçte zenginleşeceği ve kapsamının genişleyeceği söylenebilir.

1.2. Olgunluk Teorisi

Çatışma sürecinde barış müzakerelerine başlamanın hangi koşullarda mümkün olduğuna dair Olgunluk Teorisi (Ripeness Theory), çözüm önerilerinin içeriğinden ziyade zamanlama unsuruna dikkat çekmektedir. I. William Zartman'ın bir dizi öncü çalışmasıyla⁹ ve Stephan Stedman,¹⁰ Richard Haass,¹¹ Christopher R. Mitchell¹² ve Chester A. Crocker¹³ gibi isimlerin katkılarıyla geliştirilen teori, çatışan tarafların müzakere edilmiş bir çözüm olasılığını ciddi olarak ne zaman düşünmeye başladıklarını anlamak için bir çerçeve sunmaktadır. Temel iddia, çatışmaların ancak koşullar olgunlaştığında çözülebileceğidir. Dolayısıyla koşulların olgunlaşmadığı

⁶ Cynthia Arnson (Ed.), *Comparative peace processes in Latin America*, Washington, DC: Woodrow Wilson Center Press, 1999, s. 1.

⁷ UN Peacebuilding Support Office, *UN Peacebuilding: An Orientation*, Ed. by United Nations, s. 5, http://www.un.org/en/peacebuilding/pbso/pdf/peacebuilding_orientation.pdf, 2010, (13.07.2021).

⁸ Balázs Áron Kovács, *Peace Infrastructures and State-Building at the Margins*, Rethinking Peace and Conflict Studies. Palgrave Macmillan, 2019, s. 30.

⁹ I. William Zartman, *Ripe for Resolution: Conflict and Intervention in Africa*, New York: Oxford University Press, 1985; I. William Zartman, "Ripeness: The hurting stalemate and beyond", *International Conflict Resolution After the Cold War*, Ed. by P. Stern & D. Druckman, Washington: National Academy Press, 2000, pp. 225-250; I. William Zartman, "The timing of peace initiatives: Hurting stalemates and ripe moments", *The Global Review of Ethnopolitics*, 2001, 1(1), 8-18.

¹⁰ Stephen John Stedman, *Peacemaking in civil war: International mediation in Zimbabwe, 1974-1980*, Boulder, CO: L. Rienner Publishers, 1991.

¹¹ Richard N. Haass, *Conflicts Unending; The United States and Regional Disputes*, New Haven: Yale University Press, 1990.

¹² Christopher R. Mitchell, *Conflict resolution and civil war: Reflections on the Sudanese settlement of 1972*, Institute for Conflict Analysis and Resolution, George Mason University, 1989.

¹³ Chester A. Crocker, *High Noon in Southern Africa: Making Peace in a Rough Neighborhood*, New York: W.W. Norton, 1992.

çatışmaları çözme girişimlerinin başarısız olma olasılığı yüksektir. Bu nedenle, koşulların olgunlaştığı ânı tespit etmek ve ona göre hareket etmek mühimdir. Teori maliyet/fayda analizi temelinde ve karar verici aktörlerin rasyonelliği dikkate alınarak inşa edilmiştir.¹⁴

Olgunluk Teorisinde, iki değişken düzeyi önem arz eder. İlk değişken düzeyi olarak bir çatışmada taraflar arasında ‘karşılıklı katlanılmaz maliyet’ (mutually hurting stalemate) olması ve tarafların bir ‘çıkış yolunun bulunduğu algısı’na (sense of a way out) sahip olmaları gerekmektedir. Taraflar şiddeti sona erdirmek ve anlaşmaya varmak için içtenlikle müzakere masasına oturmalıdırlar.¹⁵ Karşılıklı katlanılmaz maliyet kavramı bir çatışmada tarafların zafer elde etmelerinin mümkün görünmediği, her iki taraf için de çatışmanın yarardan çok zarar verdiği ve çatışmanın çıkmaza girdiği, kilitlendiği durumu ifade etmektedir. Burada önemli nokta, çıkmazın karşılıklı olması ve tüm tarafları etkilemesidir. Yani, taraflar arasında çatışmaya devam etme motivasyonu çekiciliğini kaybetmeli ve mevcut durumu sürdürmenin maliyeti karşılanamayacak düzeyde olmalıdır. Burada tarafların algıları belirleyicidir.¹⁶

Zartman, çıkmaz ile ilgili iki durumu plato ve uçurum benzetmelerini kullanarak ifade etmektedir. Bu iki durum, çatışmanın sonunun gelmemesi ve görünürde bir zaferin olmaması (plateau) ve çatışmanın ani ve hızlı bir şekilde kötüleşmesidir (precipice). Bu ya dış aktörlerin çatışmaya müdahil olması ya da yapısal değişiklikler sonucu gerçekleşir.¹⁷ Karşılıklı katlanılmaz maliyet kavramına yönelik eleştiriler sonucunda ‘karşılıklı cazip fırsatlar’ (mutually enticing opportunities) kavramı geliştirilerek çatışma dönüşümü için kazan-kazan ilişkisi temelinde taraflara olumlu teşviklerin sunulabileceğini öne sürülmüştür.¹⁸

İkinci olarak, taraflar arasında müzakereler neticesinde ulaşılabilecek çözümün temel ihtiyaçları karşılayacağı algısı hâkim olmalıdır. Yani karar verici aktörler çatışmadan

¹⁴ Zartman, **a.g.e.**, 2000, s. 229; **a.g.m.**, 2001, s. 8.

¹⁵ Zartman, **a.g.e.**, 1985, s. 10; **a.g.e.**, 2000, s. 228; **a.g.m.**, 2001, s. 8.

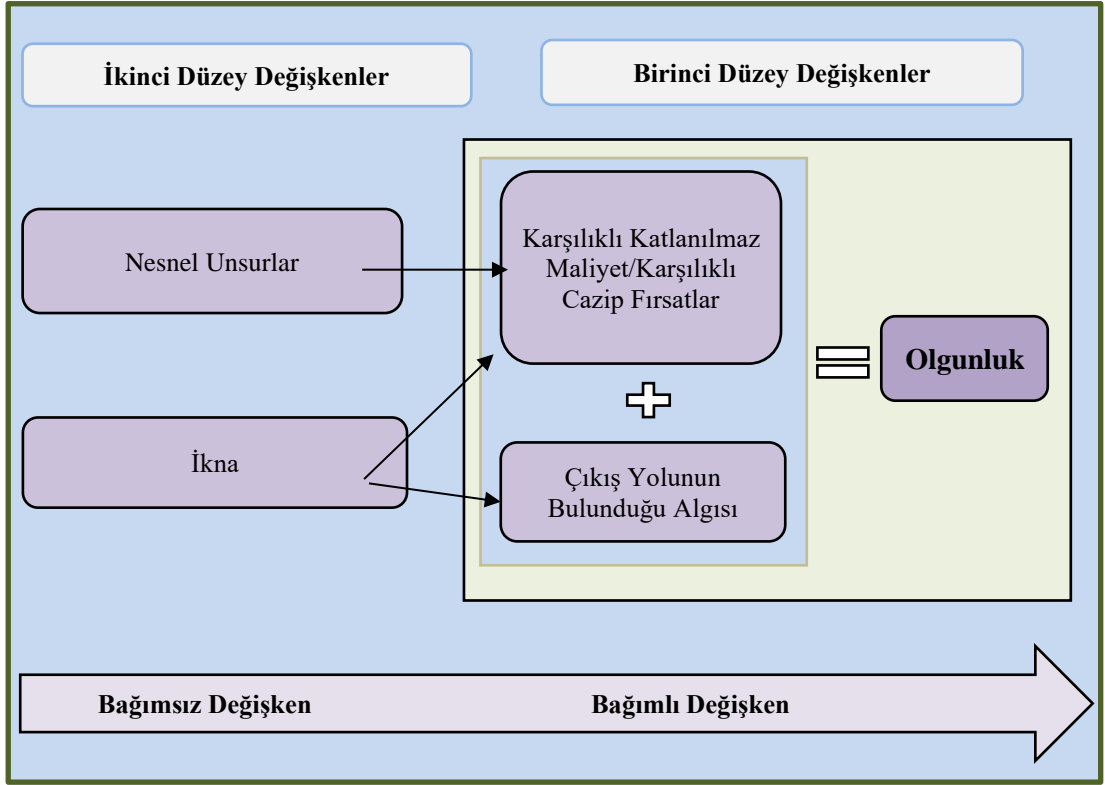
¹⁶ Zartman, **a.g.e.**, 2000, s. 228-31; I. William Zartman, “Mediation: Ripeness and its Challenges in the Middle East”, **International Negotiation**, 2015, 20(3), s. 480; I. William Zartman ve Álvaro de Soto, **Timing Mediation Initiatives**, Washington, DC: United States Institute of Peace, 2010, s. 13.

¹⁷ Zartman, **a.g.e.**, 1985, s. 267-8; **a.g.e.**, 2000, s. 228.

¹⁸ Zartman, **a.g.e.**, 2000, s. 243; **a.g.m.**, 2015, s. 481.

bir çıkış yolunun bulunduğu görüşünde olmalıydılar.¹⁹ Bu noktada hangi tür aktörlerin (şahinler vs. güvercinler) barış görüşmelerini daha iyi başlatabileceği konusunda tartışmalar söz konusudur.²⁰

Şekil 1. Olgunluk Teorisi²¹

Birinci düzey değişkenler (karşılıklı katlanılmaz maliyet/karşılıklı cazip fırsatlar ve çıkış yolunun bulunduğu algısı) çatışmanın koşullarının olgunluk aşamasına gelip gelmediği ile ilgilidir. Olgunluk halinde çatışan tarafların barış müzakerelerine başlayacakları öngörülmektedir. Ancak çatışan taraflar arasında asimetrik güç ilişkisinin bulunduğu örneklerde daha güçlü olan tarafın konumunu güçlendirmek ve zaman kazanmak için müzakereleri kötüye kullandığı görülmektedir.²² Buna bir örnek İsrail-Filistin Sorunu verilebilir. S. Gülden Ayman'ın makalesinde²³ ve Barış Esen'in

¹⁹ Zartman, a.g.e., 2000, s. 228; a.g.m., 2001, s. 8; a.g.m., 2015, s. 481.

²⁰ Zartman, a.g.e., 2000, s. 231.

²¹ Zartman, a.g.e., 2000, s. 230'dan yazar tarafından uyarlanmıştır.

²² Zartman, a.g.e., 2000, s. 227-8.

²³ S. Gülden Ayman, "Filistin çıkmazı üzerinde yeniden düşünme gereği", *Akademik Orta Doğu*, 2009, 3(2), 41-61.

kitabında²⁴ belirtildiği üzere, müzakerelerin açık uçlu olması, taraflar arasında güçlü konumda bulunan İsrail'in kendi çözümünü dayatma çabasında olması, Filistin tarafının iç bölünmüşlük yaşaması ve İsrail'i barışa zorlayacak somut bir eylem planı ve dış müdahalenin olmaması gibi etkenler sürecin başarısızlığında önemli rol oynamıştır.

İkinci düzey değişkenler olarak 'nesnel unsurlar' (objective elements) ve 'ikna' (persuasion) dikkate alınır. Nesnel unsurlar ile çatışan tarafların objektif anlamda zafer kazanıp kazanamayacağına dair ölçülebilir unsurlar kastedilir. Zartman, olgunluğun bir algı meselesi olduğunu, ancak bu algının genellikle nesnel unsurlarla ilişkili olduğunu ifade etmektedir. İkna ise üçüncü tarafların çatışan tarafları müzakerelere başlaması yönünde etkilemeleri veya çeşitli yöntemlerle (askeri müdahaleler, ekonomik, finansal yaptırımlar, baskı vs.) koşulların olgunlaşmasında etkili olmaları anlamındadır.²⁵ İkinci düzey değişkenlerde üçüncü tarafların rolü önem kazanmaktadır.

97

Olgunluk teorisinde ifade edilen birinci düzey değişkenler çatışmanın başarılı bir şekilde çözülmesi için gerekli ancak yeterli olmayan koşullardır. İkinci düzey değişkenler ise birinci düzey değişkenler için yoğunlaştırıcı, destekleyici bir işlev görmektedir.²⁶ Teori sonraki yıllarda çok sayıda çatışma örneği üzerinde uygulanıp test edilmiş ve teorisinin eksik bıraktığı veya göz ardı hususlarda iyileştirmeler yapılmıştır.²⁷

Olgunluk aşaması müzakerelerin başarıyla sonuçlanmasını ve anlaşmanın sağlanmasını garanti etmez. Nitekim müzakerelerin çıkmaza sürüklendiği ve anlaşmaların bozulduğu çok sayıda barış süreci örneği bulunmaktadır. Bu husus göz önüne alınarak, bu çalışmada ilgili teorik zeminden hareket edilerek barış müzakereleri sürecinde anlaşmaya nasıl varıldığı sorusu üzerinde durulmaktadır. Bu noktada, çatışma koşullarının olgunlaşmasına ek olarak, çatışan tarafların sorunun çözümüne

²⁴ Barış Esen, **Asimetrik Güç Filistin ve İsrail: Bölünmüşlük Gölgesinde Çatışma Çözümü**, İstanbul: Der Yayınları, 2019.

²⁵ Zartman, **a.g.e.**, 2000, s. 229, 244; **a.g.m.**, 2001, s. 9-10.

²⁶ Zartman, **a.g.e.**, 2000, s. 227.

²⁷ Üçüncü tarafların rolü hakkında ve Olgunluk Teorisinin genişletilmiş bir çalışması olarak Bkz. Lucie Podszun, "The Theory of Ripeness", **Does Development Aid Affect Conflict Ripeness?**, VS Verlag für Sozialwissenschaften. 2011.

yönelik taleplerinin optimum düzeyde karşılama derecesine vardığı noktada – karşılıklı talep dengesi (mutually demand balance)- anlaşmanın sağlandığı iddia edilmektedir. Kimlik unsurlarını içinde barındırdığından taleplerin karşılanmaması ‘ontolojik güvensizliğe’ (ontological insecurity) yol açmakta ve çatışmalara geri dönülmesine neden olmaktadır.

1.3. Ontolojik Güven(siz)lik

Ontolojik güvenlik (ontological security) psikiyatri biliminden sosyolojiye ve sonrasında uluslararası ilişkiler disiplinine aktarılan bir kavramdır. İlk olarak Ronald D. Laing’in “The Divided Self” isimli eserinde²⁸ bireyin benlik, kişilik ve kimlik duygularına atıfta bulunmak için kullandığı bu ifadeyi, İngiliz sosyolog Anthony Giddens “Modernity and Self-Identity” isimli eserinde geliştirmiştir.²⁹ Bireyin kimliğinin çağdaş dünyada nasıl şekillendiğini anlamaya çalışan Giddens geç modern çağda bireylerin ontolojik güvenliklerini sağlamak için mücadele ettiklerini açıklamaya çalışır. Jennifer Mitzen, kavramı uluslararası ilişkiler teorisine taşıyarak devletin karar alma sürecini şekillendiren bir neden olarak tartışır. Bu noktada ontolojik güvensizlik bireylerin benliklerine, kişiliklerine ve kimliklerine ilişkin anlayışlarının belirsizlik ortamında, ne tür tehlikelerle karşılaşacağı ve nasıl korunacağına dair belirsiz ve aciz kalması durumunu ifade etmektedir.³⁰ Christopher S. Browning and Pertti Joenniemi ise ontolojik güvenliği kendi başına bir kimlik sorunu olmaktan ziyade, çatışan tarafların belirsizlik ve değişim karşısında kapasite sorunu olarak ele almaktadırlar.³¹

²⁸ Ronald David Laing, **The Divided Self: An Existential Study in Sanity and Madness**, London: Penguin Classics, 2010.

²⁹ Anthony Giddens, **Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age**, Stanford, CA: Stanford University press, 1991.

³⁰ Jennifer Mitzen, “Ontological Security in World Politics: State Identity and the Security Dilemma”, **European Journal of International Relations**, 2006, 12(3), s. 345-6, 351-53. Ontolojik güvenlik kavramını uluslararası ilişkiler alanında tartışan öncü bir başka çalışma olarak Bkz. Brent J. Steele, **Ontological Security in International Relations: Self-Identity and the IR State**, London: Routledge, 2008.

³¹ Christopher S. Browning and Pertti Joenniemi, “Ontological Security, Self-Articulation and the Securitization of Identity”, **Cooperation and Conflict**, 2017, 52(1), s. 35.

Kavramın çatışma çözümleri alanıyla ilişkili olarak değerlendirildiği “Conflict Resolution and Ontological Security: Peace Anxieties” adlı kitapta Bahar Rumelili, çatışmaların tarafların fiziksel güvenliğini tehdit etmekle birlikte benlik ve kimlik hakkında belirli varoluşsal meseleleri gündeme getirdiğini; barış ortamının tarafların temel şikâyetlerini, korkularını ve endişelerini sona erdireceği varsayımının aksine, birey, grup, toplum ve devlet düzeylerinde endişeler yaratarak çatışmaları yeniden üreten sosyo-politik süreçleri harekete geçirdiğini iddia etmektedir.³² Kitaba yapılan katkılarda, ontolojik güvensizliğin farklı çatışma bağlamlarında barış süreçlerinin başarıyla sonuçlanmasını nasıl engellediği analiz edilmektedir. Bu çerçevede İsrail/Filistin Sorunu,³³ Kıbrıs Sorunu,³⁴ Türkiye’de Kürt Sorunu,³⁵ Kuzey İrlanda Barış Süreci,³⁶ Finlandiya ile İsveç arasındaki Åland Adaları İhtilafı³⁷ ve Finlandiya ile Rusya arasındaki Karelya İhtilafı³⁸ gibi örnekler incelenmektedir.

Filipinler-Moro örneği dikkate alındığında, çatışma sürecindeki deneyimlerin tarafların ontolojik güvenlik kaynağı haline gelerek ben ve Ötekinin tanımlanmasına ve kolektif kimliğin dost/düşman ayrımı çerçevesinde şekillenmesine neden olduğu söylenebilir. Üçüncü tarafların da rolüyle ateşkes, müzakere ve anlaşmaların söz konusu olduğu barış sürecinde tarafların ontolojik güvenlik ihtiyacı önem arz etmektedir. İlerleyen bölümlerde görüleceği üzere, çatışma koşullarının belirli düzeyde olgunlaştığı ve taraflar arasında barışın mümkün olacağına dair ümidin

³² Bahar Rumelili, “Ontological (in)security and peace anxieties: A framework for conflict resolution”, **Conflict Resolution and Ontological Security: Peace Anxieties**, Ed. by Bahar Rumelili, Abingdon: Routledge, 2015, s. 10-29.

³³ Amir Lupovici, “Ontological security and the Israeli–Palestinian peace process Between unstable conflict and conflict in resolution”, **Conflict Resolution and Ontological Security: Peace Anxieties**, Ed. by Bahar Rumelili, Abingdon: Routledge, 2015, s. 33-51.

³⁴ Neophytos G. Loizides, “Ethnic nationalism and the production of ontological security in Cyprus”, **Conflict Resolution and Ontological Security: Peace Anxieties**, Ed. by Bahar Rumelili, Abingdon: Routledge, 2015, s. 71-95.

³⁵ Ayşe Betül Çelik, “The Kurdish issue and levels of ontological security”, **Conflict Resolution and Ontological Security: Peace Anxieties**, Ed. by Bahar Rumelili, Abingdon: Routledge, 2015, s. 52-70.

³⁶ Audra Mitchell, “Ontological (in)security and violent peace in Northern Ireland”, **Conflict Resolution and Ontological Security: Peace Anxieties**, Ed. by Bahar Rumelili, Abingdon: Routledge, 2015, s. 99-116.

³⁷ Pertti Joenniemi, “Ontological (in)security after peace: The case of the Åland Islands”, **Conflict Resolution and Ontological Security: Peace Anxieties**, Ed. by Bahar Rumelili, Abingdon: Routledge, 2015, s. 137-153.

³⁸ Christopher S. Browning and Pertti Joenniemi, “The ontological significance of Karelia: Finland’s reconciliation with losing the promised land”, **Conflict Resolution and Ontological Security: Peace Anxieties**, Ed. by Bahar Rumelili, Abingdon: Routledge, 2015, s. 154-171.

yükseldiği dönemlerde süreç başarısızlıkla sonuçlanmış ve taraflar taleplerinde ısrarcı olmayı sürdürmüştür. Dolayısıyla anlaşma sürecinde fiziksel güvenlik ihtiyacı sağlansa da taraflar ontolojik güvenlik elde etmedikçe barış ortamının sağlanamayacağı Filipinler-Moro örneğinden hareketle söylenebilir. Tarafların talepleri kimlik unsurlarıyla ilişkili olduğundan karşılıklı olarak optimum düzeyde tanınması ve karşılanması endişelerin giderilmesini ve anlaşmaya varılmasını sağlayacaktır.

2. Filipinler-Moro Çatışması

Silahlı çatışma, genel anlamda iki veya daha fazla devlet arasında ya da bir devlet ile devlet-dışı silahlı gruplar arasında yürütülen şiddet eylemi olarak tanımlanabilir. Devlet içi silahlı çatışmalarda şiddetin yoğunluğu ve tarafların örgütlenme düzeyi temel kriterler olarak benimsenmektedir. Çatışmanın süresi, askeri operasyonların ve şiddet eylemlerinin sıklığı, kullanılan silahların niteliği, ölü ve yaralıların sayısı, sivillerin yerlerinden edilmesi ve toprak kontrolleri diğer kriterler arasında sayılabilir.³⁹ Filipinler-Moro çatışmasında farklı veriler dikkate alındığında, 100 ila 200 bin arasında insanın öldüğü ve 1,5 milyondan fazla insanın yerlerinden edildiği tahmin edilmektedir.⁴⁰ Filipinler-Moro sorunu incelendiğinde sosyo-ekonomik marjinalleşme, topraksızlaşma/mülksüzleşme, yerlerinden edilme, etno-dinsel ayrımcılık ve siyasal temsil eksikliği temel çatışma kaynaklarını (yapısal şiddet) oluşturmaktadır. Çatışmanın dikkate değer unsuru toprak ile kimliğin iç içe geçtiği bir örnek olmasıdır.

2010 nüfus sayımı dikkate alındığında, Filipinler toplumunun yaklaşık %5,6'sını Moro halkı oluşturmaktadır.⁴¹ Farklı etnik, dilsel ve kabilesel kökenlere sahip 13 alt gruptan

³⁹ Davis, *a.g.e.*, s. 30-31.

⁴⁰ Carmen A. Abubakar, "Review of the Mindanao peace processes", *Inter-Asia Cultural Studies*, 2004, 5(3), s. 451; Sukanya Podder, "Legitimacy, loyalty and civilian support for the Moro Islamic Liberation Front: changing dynamics in Mindanao, Philippines", *Politics, Religion & Ideology*, 2012, 13(4), s. 500; Naoyuki Ochiai, "The Mindanao Conflict: Efforts for Building Peace through Development", *Asia-Pacific Review*, 2016, 23(2), s. 39.

⁴¹ CIA, "Philippines", *The World FactBook*, (Çevrimiçi) <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/philippines/#people-and-society>, 2021, (27.05.2021).

oluşan Moro halkına⁴² ortak grup aidiyeti sağlayan temel unsur İslam dinine mensubiyet, belirli bir toprak üzerinde uzun yıllar birliktelik ve yerlilik. İslam ve milliyetçilik İspanyol ve ABD sömürge yönetimlerinin kültürel ve sosyo-ekonomik yapıda yarattığı dönüşümlere ve Batılı etkilere karşı diyalektik bir muhalefet yaratmaktadır. Ayrıca, Moro kurtuluş hareketlerinin uluslararası bağlantılar sağlamasını olanaklı kılmaktadır. İslam, Moro halkının ‘Ümmet’in bir parçası olduğunu hatırlattığı gibi, eğitim (Medrese), kültür ve hukuk (Şeriat) alanlarında özerklik elde etmelerini sağlayacak sosyal bir temel oluşturmaktadır. Moro halkı nezdinde ulusal bilincin ulaştığı boyut ‘Bangsamoro’ (Moro Ulusu) vizyonunda görülmektedir. Kendilerini Filipinler’deki diğer halklardan belirli grup aidiyetlerine sahip olmaları bakımından farklı olarak konumlandırmakta ve ayrı bir geçmişe ve kültüre sahip ulus olarak görmektedirler. İspanyol sömürgecilerin Müslüman halklara verdikleri ‘Moro’ ismini ayırt edici bir kimlik olarak sahiplenmektedirler.⁴³

Geçmişte Sulu Sultanlığı (1457-1917) ve Maguindanao Sultanlığı (1515-1898) altında yaşayış ve İspanyol sömürge yönetimine karşı verilen silahlı mücadele (Moro Savaşları) Moro halkının bellek ve kültüründe önemli yerler etmiştir. İspanyol (1865-1898) ve ABD (1898-1946) sömürge yönetimlerine karşı duyulan öfke ve nefret, toprakların ve doğal kaynakların ellerinden alınması ve mülksüzleştirilmeleri Moro

⁴² 2010 nüfus sayımına göre bunların Moro halkı içindeki oranları şöyledir: Maguindanao (%28), Maranao (%26), Tausug (%24), Samal (%7), Iranun (%5), Yakan (%4), Badjao (%1), Sangil (%1), Palawani (%1), Kalagan (%1), Jama-Mapun (%1), Kaligbugan (%1) ve Molbog (%1) Bkz. Celia M. Reyes, C. D. Mina, and R. D. Asis: **Inequality of opportunities among ethnic groups in the Philippines** (No. 2017-42), PIDS Discussion Paper Series, 2017, s. 15, <https://pidswebs.pids.gov.ph/CDN/PUBLICATIONS/pidsdps1742.pdf> (13.07.2021).

⁴³ Luis Q. Lacar, “Neglected dimensions in the development of Muslim Mindanao and the continuing struggle of the moro people for self-determination”, **Institute of Muslim Minority Affairs. Journal**, 1988, 9(2), 296-310; Mely Caballero-Anthony, “Revisiting the Bangsamoro struggle: Contested identities and elusive peace”, **Asian Security**, 2007, 3(2), 141-161; Rizal G. Buendia, “Looking into the future of Moro self-determination in the Philippines”, **Philippine Political Science Journal**, 2008, 29(52), 1-24; Anne-Marie Hilsdon, “Invisible Bodies: Gender, conflict and peace in Mindanao”, **Asian Studies Review**, 2009, 33(3), 349-365; Alpaslan Özerdem, S. Podder and E. L. Quitoriano, “Identity, ideology and child soldiering: Community and youth participation in civil conflict—A study on the Moro Islamic Liberation Front in Mindanao, Philippines”, **Civil Wars**, 2010, 12(3), 304-325; Alpaslan Özerdem, “The contribution of the organisation of the Islamic conference to the peace process in Mindanao”, **Civil Wars**, 2012, 14(3), 393-413. Romalıların Kuzeybatı Afrika’yı adlandırdığı Latince “Mauru” kelimesinden İspanyolca’ya geçmiş olan Moro kelimesi, İspanyolların İber yarımadasındaki Müslümanlara verdikleri isimdir. İspanyol yönetimleri sonradan sömürgeleştirdikleri bölgelerde Müslümanlara Moro ismini vermişlerdir. Bkz. Jamail A. Kamlian, “Who are the Moro people?,” 22 Mayıs 2021, (çevrimiçi) <https://opinion.inquirer.net/39098/who-are-the-moro-people>, October 20, 2012, (26.06.2021).

halkı nezdinde travmatik durumlar yaratmıştır. Kolonyal yönetimlerin topluluklar arasında güvensizlik ve nefreti körükleyecek bir tarihsel miras bıraktığı söylenebilir. Bu, İspanyol sömürge yönetiminde misyonerlik hareketlerinin de desteğiyle Luzon ve Visayas bölgelerinde sömürgeleştirme, Hıristiyanlaştırma ve İspanyollaştırma faaliyetlerinde ve ABD sömürge yönetimindeki kitlesel göç politikalarında görülmektedir. ABD sömürge yönetiminin yerel gelenek ve hassasiyetleri göz ardı ettiği kitlesel göç politikası neticesinde Moro halkının ve yerlilerin sosyo-ekonomik sistemleri alt üst olmuştur. Luzon ve Visayas bölgelerinden Mindanao'daki geniş ovalara ve kıyı bölgelerine gayrimüslim/Hıristiyan nüfusun göç etmesi, Mindanao'da çoğunluğu oluşturan Müslümanların azınlık durumuna gelmelerine yol açmıştır. 1903'te Müslümanların Mindanao, Sulu ve takımadalarında nüfusun yaklaşık %76'sını oluşturduğu tahmin edilirken, 2000'de bu oran %20,12'ye düşmüştür. Aynı yıl Lumadların (gayrimüslim yerliler) oranı %8,45, Hıristiyan yerleşimcilerin ise %71,43 olarak hesaplanmıştır. Müslümanlar Maguindanao (%79), Lanao del Sur (%92), Basilan (%77), Sulu (%95) ve Tawi-Tawi (%95) vilayetlerinde çoğunluktadır, diğer vilayetlerde ise azınlık durumuna düşmüşlerdir. Hıristiyan yerleşimcilerin din ve kültür bakımından yerlilerden farklılığı 'Öteki' algısını derinleştirmiştir. Bağımsızlık sonrasında Moro halkının ulus devlete entegrasyon girişimleri sosyal dışlanma, marjinalleşme, ayrımcılık ve İslami uygulamalar ile geleneksel kurumların bastırıldığı algılarına yol açmıştır. Zaman içerisinde az gelişmişlik, temel olanaklardan yoksunluk ve fakirlik halkın refah seviyesinin kötüleşmesini beraberinde getirmiştir.⁴⁴

Aralık 2003'te Manila'da 'Barışı Sürdürmek' konferansına sunulan bir rapora göre, 1970'te ülke genelinde her 2,800 kişiye bir doktor düşerken, Moro halkının yaşadığı Mindanao vilayetlerinde 6,959 kişiye bir doktor düşmekteydi. Bebek ölüm oranları ülke ortalamasında binde 90,2 iken, Orta ve Batı Mindanao'da sırasıyla bin canlı

⁴⁴ Peter Gordon Gowing, **Mandate in Moroland: The American Government of Muslim Filipinos, 1899-1920**, Syracuse University, 1968; Lacar, **a.g.m.**, s. 296-306; Abubakar, **a.g.m.**, s. 450; Hilsdon, **a.g.m.**, s. 353-5; Özerdem v.d., **a.g.m.**; Podder, **a.g.m.**, s. 308-11; Özerdem, **a.g.m.**, s. 398-400; Ochiai, **a.g.m.**, s. 37-9; Jeroen Adam, "Genealogies of the colonial present: The rediscovery of the local in conflict management interventions in Mindanao, the Southern Philippines", **Conflict, Security & Development**, 2016, 16(5), s. 392-3; Ayesah Uy Abubakar, **Peacebuilding and Sustainable Human Development**, Cham: Springer Link, 2019, s. 87-93.

doğumda 152.1 ve 133.2 oran idi. 1959-60'ta, okul çağındaki (7-13 yaş arası) çocukların devlet okullarında okuma oranı ülke genelinde %78,6 iken, Lanao'da %17,75, Cotabato'da %63 ve Sulu'da % 66,37 idi.⁴⁵

Siyasal şiddet eylemleri 'görelî yoksunluk' (relative deprivation) tezi ile birlikte düşünülebilir. Ted Gurr sosyal-psikoloji literatüründen yararlanarak kolektif siyasal şiddetinin nedenini incelediği "Why Men Rebel" adlı eserinde görelî yoksunluğu insanların beklentileri ile algıladıkları, yaşadıkları arasındaki eşitsizlik olarak ifade etmiştir.⁴⁶ Bu bakımdan Moro halkının temel ihtiyaçlarının ve taleplerinin karşılanmaması öfke ve nefretin kolektivite içinde dağılmasına neden olurken; görelî yoksunluğun kapsamının ve yoğunluğunun artmasının siyasal şiddet eylemlerine yol açtığı söylenebilir.

Moro kurtuluş hareketleri 1970'lerde pek çok faktörün kesişimi sonucunda ortaya çıkmıştır. Filipinler-Moro çatışmasına kaynaklık eden yapısal faktörlerin yanında konjonktürel olarak belirli olaylar çatışmaların başlamasına ve yoğunlaşmasına neden olmuştur. 1968'de 'Jabidah Katliamı', 1971'deki 'Ilaga Operasyonları' ile 'Manili Katliamı' ve 1972'de Marcos yönetiminin sıkıyönetim kararı çatışmaların fitilini ateşleyen olaylardır. Bununla birlikte, bu dönemde Moro ulusal mücadelesini yürütecek kadronun yetiştiği ve diğer ülkelerdeki ulusal kurtuluş hareketleri ve dekolonizasyon süreçlerinden etkilendikleri görülmektedir. Müslüman Bağımsızlık Hareketi (MIM)'den etkilenen ve yurtdışında eğitim gören Nur Misuari, Selamet Haşim, Abdul Khayr Alonto, Dimas Pundato gibi isimler 'Moro Ulusal Kurtuluş Cephesi (MNLF)' bünyesinde bir araya gelerek silahlı mücadeleye girişmişlerdir. 'Filipinler'deki Müslümanların anavatanı' olarak görülen Bangsamoro'yu kurtarma (self-determinasyon) temelinde hareket eden MNLF, barış müzakereleri sonrasında özerkliğe razı olmuştur. Ancak ileride göreceğimiz gibi özerkliğin sınırları ve kapsamı

⁴⁵ International Alert, **Breaking the links between economics and conflict in Mindanao**, Aralık 2003, s.7-8, <https://www.international-alert.org/publications/breaking-links-between-economics-and-conflict-mindanao/> (21.01.2022).

⁴⁶ Ted R. Gurr, **Why Men Rebel**, New Jersey, Princeton University Press, 1970, s. 319.

konusunda Filipinler hükümeti ile görüş ayrılıkları barış sürecinin temel çıkmaz noktası olacaktır.⁴⁷

Popülist ama bilhassa orta sınıfa hitap eden, kitleleri siyasete ve silahlı mücadeleye sokmayı amaçlayan MNLF tepkisel milliyetçiliğin bir ifadesi olarak görülebilir.⁴⁸ Zamanla örgüt içerisinde görüş ayrılıkları ve farklı liderlikler etrafında güç odaklarının oluşması sonucu parçalanmalar yaşanmış ve örgüt çok sayıda fraksiyona bölünmüştür. 1977’de MNLF’den ayrılan Selamet Haşim liderliğindeki bir grup 1985’te ‘Moro İslami Kurtuluş Cephesi (MILF)’ni kurmuştur.⁴⁹ Yine, 1982’de Dimasankay Pundato liderliğinde reformist bir grup ‘MNLF-RG’yi kurmuştur. Örgüt içerisindeki bölünmelerin barış sürecinde anlaşmaların uygulanma biçimlerine, özerklik ve bağımsızlık hedeflerine ve hareketin yönü ve geleceğine dair görüş farklılıklarından kaynaklandığı görülmektedir.⁵⁰ Alan hâkimiyeti, yerel kaynaklar ve sosyal taban için rekabet eden bu grupları merkezi hükümet ‘böl ve yönet’ politikasıyla zaman içerisinde birbirine karşı kullanmıştır. Moro ulusal mücadelesinde MNLF ve MILF arasında sert rekabet ve zaman zaman çatışmalar görülmekle birlikte belli bir örgütsel dayanışmanın da olduğu söylenmelidir.⁵¹ 1990’lı ve 2000’li yıllarda MILF içerisinde de bölünmeler yaşanmış ve el-Kaide ve DAESH gibi terör örgütleriyle ilişkili radikal İslamcı gruplar ortaya çıkmıştır. 1980’lerin sonunda Ebubekir Cancalani liderliğinde bir grup ‘Ebu Seyyaf’ örgütünü, 2011’de Ameril Umbra Kato liderliğinde bir başka

⁴⁷ Buendia, **a.g.m.**, s. 3-4; Podder, **a.g.m.**, s. 499; Özerdem, **a.g.m.**, s. 400; Ochiai, **a.g.m.**, s. 39; Adam, **a.g.m.**, s. 394; Abubakar, **a.g.e.**, s. 93-4; Ayesah Uy Abubakar and Kamarulzaman Askandar, “Mindanao”, **Comparing Peace Processes**, Ed. by Alpaslan Özerdem ve Roger Mac Ginty, New York: Routledge, 2019, s. 163-4; Jeroen Adam, “A Comparative Analysis on the Micro-level Genealogies of Conflict in the Philippines' Mindanao Island and Indonesia's Ambon Island”, **Oxford Development Studies**, 2013, 41(2), s. 164; Teresa E. Tadem, “Moro and Basque Nationalism and the Limitations of “Liberal Democracy””, **Journal of Comparative Asian Development**, 2014, 13(2), s. 218; Friedrich Plank, “Not enough pieces of the cake? The Moro National Liberation Front (MNLF) in the Mindanao final agreement”, **Asian Security**, 2015, 11(2), s. 161; Ashley South and Christopher M. Joll: “From rebels to rulers: The challenges of transition for non-state armed groups in Mindanao and Myanmar”, **Critical Asian Studies**, 2016, 48(2), s. 173-4.

⁴⁸ Buendia, **a.g.m.**, s. 3-4.

⁴⁹ Alpaslan Özerdem and Sukanya Podder: “Grassroots and rebellion: a study on the future of the Moro struggle in Mindanao, Philippines”, **Civil Wars**, 2012, 14(4), s. 523.

⁵⁰ Podder, **a.g.m.**, s. 500; Adam, **a.g.m.**, s. 164; Plank, **a.g.m.**, s. 170.

⁵¹ Özerdem and Podder, **a.g.m.**, s. 539-40.

grup ‘Bansamoro İslami Özgürlük Savaşçıları (BIFF)’nı kurmuş ve sonrasında DAESH’e bağlılıklarını bildirmişlerdir.⁵²

Moro ulusal mücadelesinde çok sayıda grup ve fraksiyondan bahsedilse de meşruiyet, güç ve sosyal taban açısından MNLF ve MILF ön plana çıkmaktadır. MNLF etno-milliyetçi boyutu, MILF ise İslami gelenek, İslami toplum ve İslami yönetim idealini daha fazla vurgulamaktadır.⁵³ MNLF barış sürecindeki uygulamalar nedeniyle güç kaybına uğrayarak zayıflarken, MILF bilhassa 1990’lardan sonra güçlenmiş ve en güçlü aktör konumuna gelmiştir.⁵⁴ Merkez üs bölgesi olan ‘Ebubekir es-Sıddık Kampı’ gibi çok sayıda kampta örgütlenen MILF, sivil toplum üzerindeki kontrolü ile adeta fiili bir özerk yapı teşkil etmiştir. Pek çok köyde siyasi ve askeri temsilcileri bulunan ve yerel-sosyal hizmetleri etkin biçimde yürüten örgüt, paralel bir yönetim sistemi oluşturmuştur. Zekât ve bağışlarla gelir sağlamakta, yerel idari organlarla yönetmekte ve İslam hukukuna göre kararları tatbik etmektedir. Bunun haricinde her iki örgüt de çeşitli ülkelerle (bilhassa Arap ülkeleri, Malezya ve Pakistan) ve kuruluşlarla bağlantılar geliştirmekte ve destek sağlamaktadırlar.⁵⁵

3. Filipinler-Moro Barış Süreci

Bu bölümde çalışmanın teorik-kavramsal çerçevesini oluşturan Olgunluk Teorisi, ‘karşılıklı talep dengesi’ ve ‘ontolojik güvenlik’ kavramsallaştırmaları temelinde Filipinler-Moro barış süreci örneği incelenecektir. Daha önce ifade edildiği üzere bu, kimlik-talep ilişkisi açısından dikkate değer bir devlet-içi çatışma ve barış süreci örneğidir. Self-determinasyon talep eden Moro kurtuluş hareketlerine karşı, Filipinler hükümetleri ülkenin toprak bütünlüğünün ve egemenliğinin korunması yönünde kırmızı çizgilerini ilan etmişler ve diğer devletlere bu sorunun bir iç mesele olduğunu kabul ettirmeye çalışmışlardır. Yaklaşık kırk yıl devam eden müzakere sürecinde belirli meselelerde anlaşma sağlanamamış, süreç çıkmaza evrilmiş ve çatışmalar sürekli devam etmiştir. Bu durum Olgunluk Teorisi bağlamında değerlendirildiğinde

⁵² Podder, **a.g.m.**, s. 504; Juliette Loesch, “The GPH-MILF peace process in the Philippines to prevent and transform violent extremism in Mindanao”, **Journal of Peacebuilding & Development**, 2017, 12(2), s. 96.

⁵³ Abubakar, **a.g.e.**, s. 102; Malin Åkebo, “Ceasefire Rationales: A Comparative Study of Ceasefires in the Moro and Communist Conflicts in the Philippines”, **International Peacekeeping**, 2020, s. 10.

⁵⁴ Buendia, **a.g.m.**, s. 5.

⁵⁵ Özerdem v.d., **a.g.m.**, s. 309-10; Özerdem and Podder, **a.g.m.**, s. 525-26; Podder, **a.g.m.**, s. 502-510.

çatışmanın koşullarının olgunluk aşamasına gelmediği, tarafların katlanılmaz bir maliyetle karşılaşmadıkları ve sorunun çözümüne yönelik belirli bir çıkış yolunun bulunduğu algısına sahip olmadıkları söylenebilir. Nitekim çatışma ve barış süreci incelendiğinde tarafların sık sık ateşkesleri ve anlaşmaları ihlal ettikleri, müzakereleri kötüye kullandıkları görülmektedir. Taraflar müzakerelere başlasalar da makul ve kabul edilebilir bir anlaşmaya varamamışlardır. Bu noktada, tarafların taleplerinin karşılıklı olarak optimum düzeyde karşılandığı durumda anlaşma yaptıkları söylenebilir.

Filipinler-Moro barış sürecinde müzakereler bir yandan MNLF (1975-1996), diğer yandan MILF (1997-2014) ile yürütülmüştür. Müzakere geçmişine genel olarak bakıldığında, Moro kurtuluş hareketlerinin üç temel konuda taleplerini dile getirdikleri görülmektedir. Bunlar; (i) Atalara ait alan olarak görülen vilayetlere ve şehirlere tam özerklik verilmesi, (ii) Filipinler Silahlı Kuvvetleri'nin bölgeden çekilmesi ve bölgedeki güvenlik personellerinin çoğunun Bangsamoro güçlerinden oluşması ve (iii) özerk bölgenin hükümet yetkililerinin MNLF/MILF tarafından aday gösterilerek seçilmesi.⁵⁶ Siyasi, idari, hukuki ve belli ölçüde ekonomik özerklik talepleri, Moro halkının varoluş ve kimlik kaygıları ile bağlantılıdır. Dolayısıyla sorunun çözümü noktasında verilecek tavizler kimliğe yönelik saldırı olarak algılanmış ve şiddet eylemleri meydana gelmiştir. Filipinler hükümetleri ise bu durumu ülkenin egemenlik ve toprak bütünlüğü açısından tehdit olarak görmüştür. Sorun zamanla güvenlikleştirme ve militarizasyon süreçleriyle girift bir hal almıştır. Nitekim barış anlaşması öncesinde Mindanao 35.000 asker, 25.000 polis ve 25.000 paramiliter gücün bulunduğu güvenlikleştirilmiş bir bölgeydi.⁵⁷

1975'te ilan edilen ateşkes sonrasında MNLF kendi kaderini tayin hakkı, Filipinler hükümeti ise toprak bütünlüğünün ve egemenliğin korunması temelinde müzakerelere başlamışlardır. 23 Aralık 1976'da imzalanan Trablus Anlaşması'nda, "Bangsamoro anavatanı" olarak görülen 13 vilayete (Basilan, Sulu, Tawi-Tawi, Zamboanga del Sur, Zamboanga del Norte, North Cotabato, Maguindanao, Sultan Kudarat, Lanao del

⁵⁶ Buendia, **a.g.m.**, s. 5; Abubakar, **a.g.e.**, s. 96.

⁵⁷ Özerdem, **a.g.m.**, s. 406.

Norte, Lanao del Sur, Davao del Sur, South Cotabato ve Palawan) özerlik verilmesi kabul edilmiştir.⁵⁸ 20 Ocak 1977’de taraflar arasında imzalanan ateşkes anlaşması sonrasında, 25 Mart 1977’de ‘1628 sayılı bildiri’ ile Güney Filipinler’de özerklik ilan edilmiştir. MNLF üyelerinin sivil hayata dönmelerini sağlamak üzere af konusunda ‘497 sayılı Başkanlık Kararnamesi’, yerinden edilmiş sivillerin geri dönüşünü hızlandırmak için de ‘516 ve 541 Başkanlık Zabıt Kararları’ çıkarılmıştır.⁵⁹

Çatışma durumuna bakıldığında, her iki taraf için de can ve mal kayıpları itibariyle belirli bir düzeyde koşulların olgunlaştığı söylenebilir. Üçüncü taraf (third party) olarak sürece dâhil olan İslam Konferansı Örgütü (İKÖ, sonradan İslam İşbirliği Teşkilatı) üyelerinin Filipinler hükümetine yönelik petrol ambargosu tehdidi müzakerelerinin başlatılmasında dış aktörlerin rolünü göstermesi bakımından dikkat çekicidir. İKÖ barış sürecinde iyi niyet, arabuluculuk, bilgi toplama misyonları, uzlaştırma ve yaptırımlar vasıtasıyla önemli bir rol oynamıştır. 1972’de örgütün üçüncü dışişleri bakanları toplantısında ‘Filipinler’deki Müslümanların Koşulları’ kararını kabul edilmiş ve İKÖ barış süreçlerinde yer almaya başlamıştır. Libya, Suudi Arabistan, Senegal ve Somali’den oluşan ‘Dörtlü Bakanlar Komisyonu’ kurulmuştur. Bu ülkelerin temsilcilerinden oluşan bir bilgi toplama heyeti çeşitli ziyaretlerde ve görüşmelerde bulunmuştur. MNLF’yi müzakere masasına getirmek ve özerkliği kabul etmeye ikna etmekten sorumlu olan İKÖ, 1977’de MNLF’yi ‘Güney Filipinler’deki Müslümanların meşru temsilcisi’ olarak tanıyarak yarı-diplomatik statü ve birtakım ayrıcalıklar sunmuştur.⁶⁰

Bu süreçte müzakerelerin başlatılması açısından belirli bir düzeyde karşılıklı katlanılmaz maliyet ve çıkış yolunun bulunduğu algısı söz konusudur. Ancak sorunun çözümüne yönelik taleplerin karşılanmaması nedeniyle anlaşma sonrasında çatışma durumuna yeniden dönmüştür. İç ve dış politik koşulların etkisiyle Ferdinand

⁵⁸ “The Tripoli Agreement (Government of the Republic of the Philippines-Moro National Liberation Front) (23 December 1976)”, (Çevrimiçi) https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/PH_761223_Tripoli%20Agreement.pdf, 1976, (03.06.2021).

⁵⁹ Abubakar, **a.g.m.**, s. 451; Özerdem, **a.g.m.**, s. 402-3; Jacques Bertrand, “Peace and conflict in the Southern Philippines: Why the 1996 peace agreement is fragile”, **Pacific Affairs**, 2000, s. 39.

⁶⁰ Abubakar, **a.g.m.**, s. 457-8; Özerdem, **a.g.m.**, s. 401-3, 408; Tadem, **a.g.m.**, s. 229; Abubakar, **a.g.e.**, s. 110; Peng Er Lam, “Japan’s peace-building in Mindanao: partnering Malaysia, the Philippines and the Moro Islamic Liberation Front”, **Japanese Studies**, 2008, 28(1), s. 51.

Marcos yönetiminin (1965-1986) müzakereleri kötüye kullanması, MNLF'yi bölmeye yönelik girişimleri ve kendi kontrolünde özerk bir bölge tasarımı tepkiyle karşılanmıştır. MNLF açısından temel itiraz konusu referandum kararı olmuştur. Zira Moroluların hak talep ettikleri 'atalara ait topraklar'da Hıristiyan yerleşimciler çoğunluğu oluşturmaktaydı. Nitekim MNLF'nin boykot ettiği 17 Nisan 1977'deki referandumda 13 vilayetten 3'ünde hayır oylarının çoğunluğu oluşturduğu ve temel taleplerin karşılanmadığı görülmektedir. Marcos'un tek taraflı kararı anlaşmanın ihlali olarak görülmüş, bu nedenle özerklik sadece kâğıt üzerinde kalmıştır.⁶¹ Bu süreçte koşulların belirli bir düzeyde olgunlaşması söz konusu olmakla birlikte karşılıklı talep dengesine ulaşamadığından çatışmalar yeniden başlamıştır.

Marcos yönetiminin 1986'da halk ayaklanması ile devrilmesi sonrası iktidara gelen Corazon Aquino (1986-1992) hükümeti MNLF ile müzakerelerin yeniden başlatılması kararını vermiştir. 5 Eylül 1986'da Misuari ve Aquino görüşmesinden sonra 3-4 Ocak 1987'de 'Cidde Anlaşması' imzalanmıştır.⁶² Şubat 1987'de Manila'da başlayan barış müzakereleri pek çok konuda görüş ayrılığından dolayı engellerle karşılaşmıştır. Trablus Anlaşması'nın müzakerelerin temeli olup olmayacağı, hükümetin gerçekten Mindanao bölgesine özerklik verip vermeyeceği, MNLF'nin 24 maddelik teklifinin hangilerinin kabul edileceği, özerk bölgenin isminin 'Güney Filipinler' mi yoksa 'Müslüman Mindanao' mu olacağı konularında yoğun tartışmalar yaşanmıştır. Ancak temelde anlaşmazlık konusu özerk bölgenin sınırları olmuştur. Referandum olmaksızın Trablus Anlaşması'nda belirtilen 13 vilayet için özerkliğin oluşturulması ve Mindanao'daki diğer 10 vilayet için de bir geçiş döneminden sonra referandum yapılmasını talep eden MNLF'ye karşı; Aquino hükümeti 10 vilayetin özerkliğinin korunması ve diğer üç vilayet için referandum yapılmasında ısrar etmiştir. Bu nedenle herhangi bir anlaşmaya varılamayan müzakereler sonuçsuz kalmıştır. Hükümet sonradan 1987 Anayasasına eklenen 10. Maddeye dayanarak özerk bir bölgenin

⁶¹ Tadem, **a.g.m.**, s. 218; Ochiai, **a.g.m.**, s. 39; Abubakar, **a.g.e.**, s. 94; Abubakar and Askandar, **a.g.e.**, s. 165.

⁶² Bkz. "Jeddah Accord (Government of the Republic of the Philippines-Moro National Liberation Front) (3-4 January 1987)", (Çevrimiçi) https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/PH_870104_The%20Jeddah%20Accord.pdf, 1987, (03.06.2021).

oluşması için referandum yapılması ve çoğunluk oyunun sağlanması gerektiğini öne sürmüştür. ‘Müslüman Mindanao Özerk Bölgesi (ARMM)’ hakkında Organik Yasa’nın kabulü sonrasında 19 Kasım 1989’da yapılan referandumda özerk bölgeye yalnızca dört vilayet (Sulu, Tawi-Tawi, Maguindanao ve Lanao del Sur) dâhil olmuştur. Referandumu boykot eden MNLF ise temel talepleri karşılanmadığı için çatışmalara devam etmiştir.⁶³

Fidel Ramos yönetimi (1992-1998) barış müzakereleri konusunda birtakım yasal engelleri kaldırarak MNLF ile yeniden temas kurulmasını sağlamıştır. 28 Temmuz 1992’de kurulan Ulusal Birleşme Komisyonu (NUC) Temmuz 1993’e kadar ulusal, bölgesel ve yerel düzeylerde yaptığı kapsamlı istişarelerden sonra tavsiyelerini (Barışa Giden Altı Yol) Başkan’a sunmuştur. Komisyonun işlevlerini saha sonra ‘Barış Süreci Üzerine Cumhurbaşkanlığı Danışman Ofisi’ (OPAPP) üstlenmiştir. 1992’de Libya’da ve 1993’te Endonezya’da yapılan istikşafi görüşmeler sonrasında 25 Ekim-7 Kasım 1993 arasında Cakarta’da resmi görüşmelere başlanmıştır. Endonezya, Libya, Suudi Arabistan, Bangladeş, Senegal ve Somali ülkelerinden oluşan ‘İKÖ Altılı Bakanlar Komitesi’ önemli rol oynamıştır. Bilhassa Endonezya kolaylaştırıcı, görüşmelerin ev sahibi ve geçici ateşkes gözlemcisi olarak ön plana çıkmıştır.⁶⁴ Dört yıl süren müzakereler neticesinde 2 Eylül 1996’da ‘Trablus Anlaşmasının Uygulanmasına İlişkin Nihai Barış Anlaşması’ imzalanmıştır. Varılan anlaşmada Özel Barış ve Kalkınma Bölgesi (SZOPAD), Güney Filipinler Barış ve Kalkınma Konseyi (SPCPD) ve Danışma Meclisi’nin kurulması, ARMM’nin sınırlarının genişletilmesi, MNLF güçlerinin silahlı kuvvetlere (5.250 kişi) ve polis güçlerine (1.250 kişi) entegre edilmesi, özerk bölgede bölgesel güvenlik gücünün ve meclisin kurulması, özerk bölge vatandaşlarının hükümet ve devletin tüm organlarında temsil ve katılım hakkının bulunması, şeriat mahkemelerinin kurulması ve birtakım güç ve servet paylaşımı kararlaştırılmıştır. Anlaşma iki aşamalı bir plan öngörmüştür. Buna göre, ilk aşamada Trablus Anlaşması’nın uygulanmasına yönelik üç yıllık bir geçiş dönemi, ikinci aşamada ‘6734 sayılı Organik Yasa’nın değiştirilmesi ya da yürürlükten kaldırılması

⁶³ Bertrand, **a.g.m.**, s. 38; Abubakar, **a.g.m.**, s. 453-5; Adam, **a.g.m.**, s. 164; Tadem, **a.g.m.**, s. 223; Plank, **a.g.m.**, s. 162; Ochiai, **a.g.m.**, s. 40; Abubakar, **a.g.e.**, s. 97.

⁶⁴ Abubakar, **a.g.m.**, s. 457-8; Lam, **a.g.m.**, s. 51; Özerdem, **a.g.m.**, s. 401-3, 408; Tadem, **a.g.m.**, s. 229; Abubakar, **a.g.e.**, s. 110.

ve yeni özerk alanın belirlenmesi için referandum ve sonrasında yetkililer için seçim yapılması kabul edilmiştir.⁶⁵

Barış sürecinde çok sayıda anlaşma imzalanırsa da uygulama aşamasında problemler ve görüş ayrılıkları yaşandığından ve karşılıklı talep dengesine ulaşamadığından çözüm sağlanamamıştır. Yaklaşık otuz yıllık süreçte erişilen ARMM deneyiminin başarısızlığı da bununla alakalıdır. MNLF ile 1996'da yapılan Nihai Anlaşma sonrasında ekonomik kalkınma başarılı şekilde sürdürülememiş, yolsuzluk, rüşvet ve kayırmacılık yaşanmış, öngörülen siyasi katılım sağlanamamış ve savaşçıların ordu ve polis güçlerine entegrasyonunda problemler yaşanmıştır. Toplumsal bütünleşme ve eğitim programları yabancı ajanslar ve sivil toplum kuruluşları tarafından desteklenirse de yavaş ilerlemiştir. Hıristiyan yerleşimciler ve Lumadlar barış sürecine gerektiği şekilde dâhil edilememiştir. Bunun yanı sıra kadınlara müzakere sürecinde gerektiği şekilde yer verilmemiş, bu yüzden eksik temsil edilmişlerdir. Halkın refah seviyesini yükseltecek adımlar atılamamış, temel talepler yerine getirilmemiş, bu nedenle ARMM örneği kötü bir deneyim olarak lanse edilmiştir.⁶⁶

MILF ile müzakereler 1997'de Başkan Ramos döneminde soruna kesin çözüm bulmak amacıyla başlatılmıştır. 2000 yılına kadar hükümet ile MILF arasında resmi müzakerelerin önünü açmayı hedefleyen 39 anlaşma imzalanmıştır. Ancak bu dönemde iktidara gelen ve MILF'in güçlenmesinden endişe ederek onu zayıflatmayı ve kendi lehine bir çözüm dayatmayı amaçlayan Joseph Estrada yönetimi (1998-2001) 'topyekün savaş' stratejisi ile MILF kamplarına karşı büyük bir saldırı başlatmış ve bu nedenle barış süreci çıkmaza sürüklenmiştir. 11 Eylül 2001 saldırıları sonrası Mindanao'daki silahlı çatışma, "terörizme karşı savaş" olarak sunulmuş ve MILF ile el-Kaide arasında bağlantı olduğuna dair iddialarla ABD'den savunma ve ekipman yardımı sağlanmıştır. Ancak, halk ayaklanması neticesinde düşürülen hükümetin

⁶⁵ "The Final Peace Agreement with the Moro National Liberation Front (Government of the Republic of the Philippines-Moro National Liberation Front) (2 September 1996)", (Çevrimiçi) [http://www.incore.ulst.ac.uk/services/cds/agreements/pdf/phil16.pdf,%20eri%
C5%9Fim:%2003.06.2021,1996,\(03.06.2021\).](http://www.incore.ulst.ac.uk/services/cds/agreements/pdf/phil16.pdf,%20eri%C5%9Fim:%2003.06.2021,1996,(03.06.2021).)

⁶⁶ Abubakar, **a.g.m.**, s. 455-8; Özerdem, **a.g.m.**, s. 403-4; Tadem, **a.g.m.**, s. 225-6, 234; Plank, **a.g.m.**, s. 162-3, 168-9; South and Joll, **a.g.m.**, s. 7; Abubakar and Askandar, **a.g.e.**, s.165; Abubakar, **a.g.e.**, s.98-102, 111-13.

yerine gelen Gloria M. Arroyo hükümeti (2001-2010), 24 Mart 2001’de Trablus Anlaşması ve ilan edilen ateşkes ile yeniden müzakerelerin önünü açmıştır. Bu anlaşma müzakerelerin gündemini ve anahatlarını belirlemesi bakımından önem taşımaktadır. Müzakerelerin gündemini üç ana konu belirlemiştir: güvenlik, yardım ve rehabilitasyon ile atalara ait alan. Uzun süren barış görüşmelerinde, çeşitli komite ve kurullar oluşturulmuştur. ‘Düşmanlıkların Durdurulması için Ortak Koordinasyon Komitesi (CCCH)’ ve ‘Ad Hoc Ortak Eylem Grubu (AHJAG)’, ‘Bangsamoro Kalkınma Ajansı (BDA)’, ‘Bangsamoro Yönetim ve Liderlik Enstitüsü’ gibi kurumlar oluşturulmuştur. Bununla birlikte, müzakereler belirli dönemlerde silahlı çatışmaların devam etmesiyle kesintilere uğramıştır. Yaklaşık on yıl boyunca müzakere ve çatışma şeklinde ilerleyen süreç, ancak belirli bir olgunluğa ulaştığında ve talepler karşılandığında sonuca ulaşmıştır.⁶⁷

Müzakereler sürecinde taraflar ateşkeslerin ve anlaşmaların uygulanmasını izlemekle ve denetlenmekle görevli çeşitli mekanizmaların yaratılması konusunda mutabık kalmışlardır. Sürekli ihlal edilen ateşkesler nedeniyle 2005’te Malezya, Libya, Brunei, Japonya, Norveç ve AB gözlemcilerden oluşan ‘Uluslararası İzleme Ekibi (IMT)’ ve müzakerelerde gözlemci olarak taraflara tavsiyelerde bulunma, yardımcı olma ve raporlar hazırlamak ile görevli Aralık 2009’da kurulan ‘Uluslararası Temas Grubu (ICG)’ önemli katkılarda bulunmuşlardır. ICG, dört ülkeyi -Japonya, Suudi Arabistan, Türkiye, Birleşik Krallık- ve dört uluslararası sivil toplum kuruluşunu -Asian Foundation (Asya Vakfı), Center for Humanitarian Dialogue (İnsani Diyalog Merkezi), Conciliation Resources (Uzlaşma Kaynakları), Muhammediyah-⁶⁸ içeren bir grup olarak barış inşası çalışmaları için örneklik teşkil etmiştir. Bunun yanı sıra 2013’ten sonra Asya Vakfı ve İHH İnsani Yardım Vakfı üyeleri ile iki yerel sivil toplum kuruluşundan oluşan bir ekip (Üçüncü Taraf İzleme Ekibi (TPMT)) barış sürecinde yer almıştır.⁶⁹

⁶⁷ Hilsdon, **a.g.m.**, s. 358; Özerdem, **a.g.m.**, s. 405; Ochiai, **a.g.m.**, s. 40; Abubakar, **a.g.e.**, s. 102-4; Abubakar and Askandar, **a.g.e.**, s. 166-7

⁶⁸ 2013’ten sonra ‘the Community of Sant’Egidio’ da dâhil olmuştur.

⁶⁹ Özerdem, **a.g.m.**, s. 405; Podder, **a.g.m.**, s. 505; Özerdem and Podder, **a.g.m.**, s. 526-7; South and Joll, **a.g.m.**, s. 11; Abubakar, **a.g.e.**, s. 110, 115; Abubakar and Askandar, **a.g.e.**, s. 167-8.

27 Temmuz 2008’de barış inşasına yönelik somut bir adım olarak ‘Atalara Ait Alanlara İlişkin Mutabakat Muhtırası (MOA-AD)’⁷⁰ imzalanca da Yüksek Mahkeme bunun anayasaya aykırı olduğunu ilan etmiştir. Hıristiyan yerleşimciler ve Lumadlar çıkarlarının korunmadıklarını ve sürecin dışında kaldıklarını iddia ederek devlet kurumları ve yetkililer nezdinde itirazlarda bulunmuşlardır. Bu noktada Kilise temsilcileri, çeşitli kurumlar ve sivil toplum kuruluşları hükümetlere baskı kurmuşlardır. Gizli maddeler ve anlaşmalar olduğu iddiaları topluluklarda öfkeye neden olmuştur. Barış sürecine karşıtlık, esasında yarım asır süren çatışmaların beraberinde getirdiği güvensizlik, önyargı ve şüphenin ürünü olarak görülebilir. Toplumlarda bu duyguları körükleyen ve kışkırtıcı söylem ve uygulamalarla harekete geçiren siyasi yetkililerin ve medya kuruluşlarının rolü yadsınamaz. İktidara gelen her yeni yönetim ile müzakerelerde değişen tutumlar ve Filipinler’deki siyasi elitlerin kararları oldukça etkili olmuştur.⁷¹

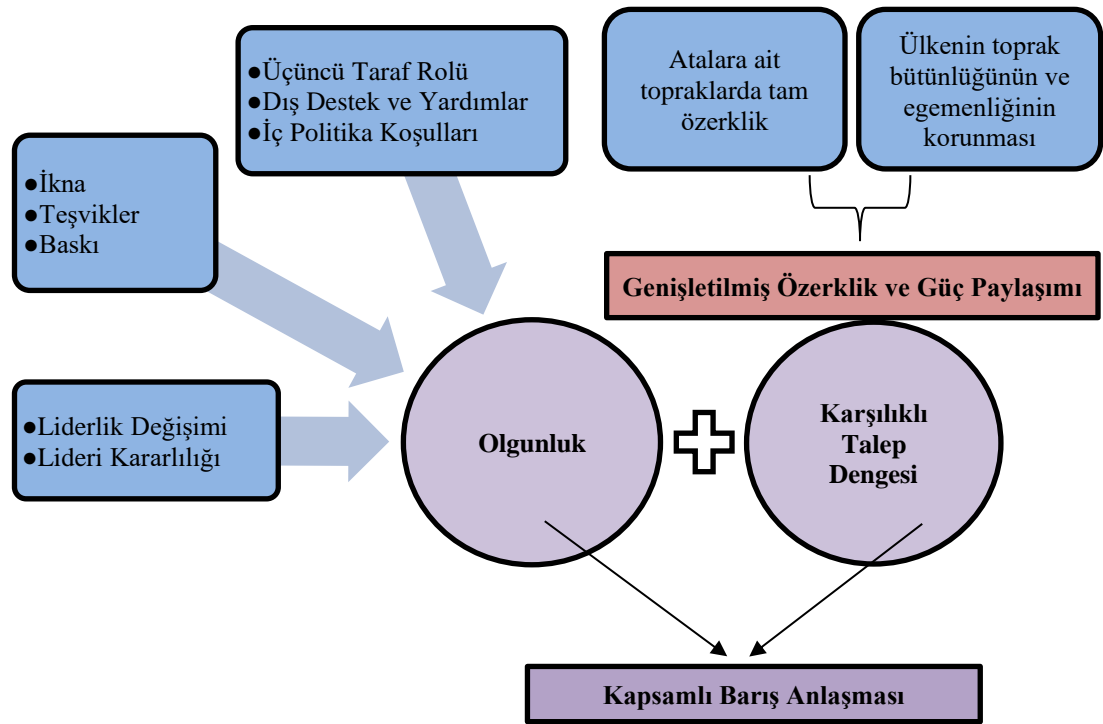
3 Haziran 2010’da Arroyo hükümetinin son döneminde iki taraf arasında dokuz yıl süren müzakere sürecinde, üzerinde anlaşılmış konularda fikir birliğinin olduğunu teyit eden bir bildiri imzalanmıştır. Bu belge ile gelecek yönetimin barış sürecini devam ettireceği umulmuştur. Benigno Aquino Jr. (2010-2016) seçimleri büyük çoğunlukla kazandığında çeşitli sivil toplum grupları barış anlaşmasının imzalanması için güçlü bir siyasi iradenin oluşacağı beklentisi taşımıştır. Nitekim barış süreciyle alakalı hükümet kurumlarına ve panellerine yeni atamaların yapılması barışa varılacağı noktasında umutları yinelemiştir. Görüşmelerin başında usule ilişkin anlaşmazlıklar giderilmiştir. Müzakere süreci 4 Ağustos 2011’de Japonya’da Başkan Aquino ile MILF başkanı Hacı Murad İbrahim arasındaki görüşmeyle doruk noktasına ulaşmıştır. 24 Nisan 2012’de taraflar müzakerelerin esas gündemine ilişkin tartışmalarda kolaylık sağlayacak belirli ilkeleri kabul etmişlerdir. Bunlardan en önemlisi, ARMM yerine yeni bir özerk siyasi oluşumun teşkil edileceği konusudur. 32

⁷⁰ Bkz. “Memorandum of Agreement on the Ancestral Domain Aspect of the GRP-MILF Tripoli Agreement on Peace of 2001, (27 July 2008)”, (Çevrimiçi) https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/PH_080805_Memorandum%20on%20the%20ancestral%20domains.pdf, 2008, (03.06.2021).

⁷¹ Özerdem, **a.g.m.**, s. 407; Tadem, **a.g.m.**, s. 224; Plank, **a.g.m.**, s. 167; South and Joll, **a.g.m.**, s. 2; Abubakar and Askandar, **a.g.e.**, s. 167

tur görüşme sonucunda 15 Ekim 2012’de ‘Bangsamoro Çerçeve Anlaşması’ imzalanmıştır. Sonraki müzakereler özerk bölgenin coğrafi kapsamı ve sınırları, güç ve servet paylaşımı, kaynakların dağıtımını konularına odaklanmıştır. Nihayet 27 Mart 2014’te taraflar arasında önceki tüm anlaşmaları bir araya getiren ‘Bangsamoro Kapsamlı Barış Anlaşması (CAB)’ imzalanarak temel taleplerin karşılanması noktasında uzlaşmaya varılmıştır.⁷²

Şekil 2. Filipinler-Moro Barış Süreci Modellemesi-1⁷³

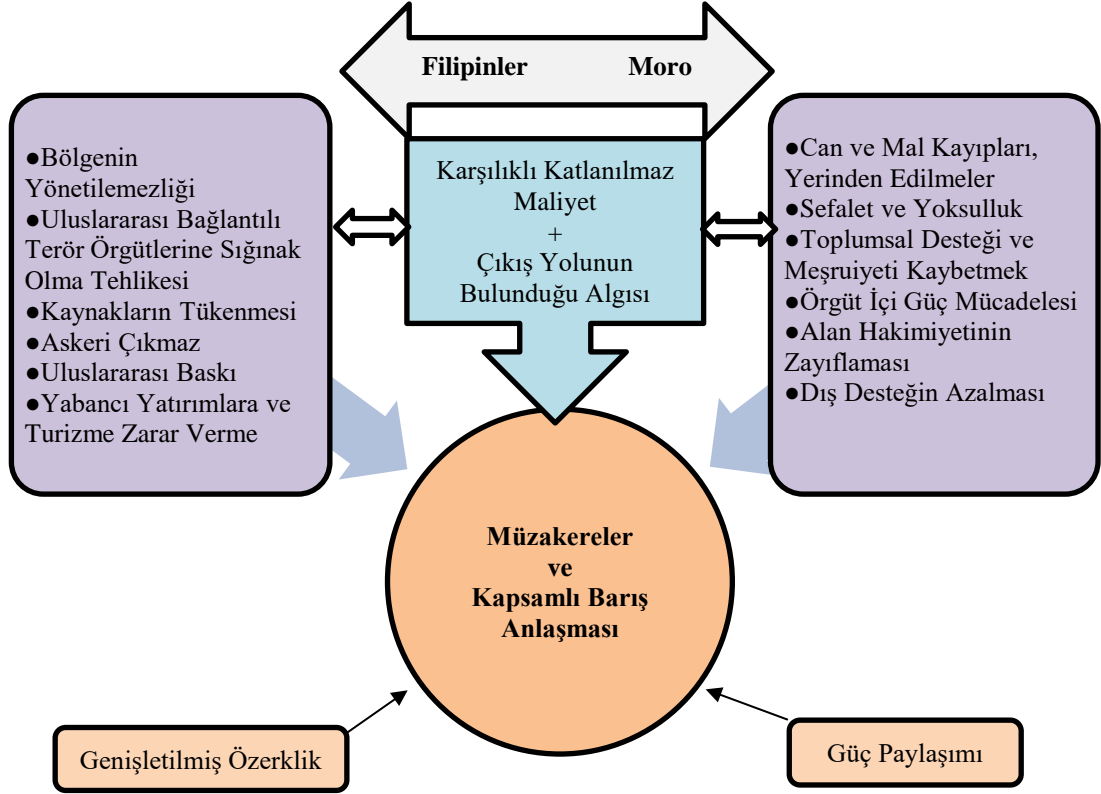
Kapsamlı Barış Anlaşması, düşmanlıkların genel olarak durdurulması anlaşmasını (18 Temmuz 1997), taraflar arasında niyet anlaşmasını (27 Ağustos 1998), barış görüşmelerine yeniden başlamayı öngören genel çerçeve anlaşmasını (24 Mart 2001), Trablus’ta imzalanan barış anlaşmasını (22 Haziran 2001), barış müzakerelerine devamlılık deklarasyonunu (3 Haziran 2010), ilkeler üzerine karar noktalarını (24 Nisan 2012), Çerçeve Anlaşmasını (15 Ekim 2012), geçiş düzenlemeleri ve yöntemleri üzerine eki (27 Şubat 2013), gelir üretimi ve servet paylaşımı üzerine eki (13 Temmuz

⁷² Ochiai, **a.g.m.**, s. 40; South and Joll, **a.g.m.**, s. 8; Abubakar, **a.g.e.**, s. 105-8; Abubakar and Askandar, **a.g.e.**, s. 169.

⁷³ Yazar tarafından uyarlanmıştır.

2013), güç paylaşımı üzerine eki (8 Aralık 2013), normalleşme üzerine eki (25 Ocak 2014), sular ve bölgeler üzerine işbirliği eki (25 Ocak 2014) içermektedir.⁷⁴

Şekil 3. Filipinler-Moro Barış Süreci Modellemesi-2⁷⁵

15 Ekim 2012’de Çerçeve Anlaşması’nı imzalayan taraflar 27 Mart 2014’te Kapsamlı Barış Anlaşması (CAB) ile sorunun ayrılma/bölünme ile değil, ‘genişletilmiş özerklik’ ile çözüleceğini kabul etmişlerdir. Tarafların karşılıklı taleplerinin karşılanma düzeyi belirli bir dengeye vardığında –genişletilmiş özerklik- anlaşma sağlanmıştır. Bunun yanında, karşılıklı katlanılmaz maliyetlerin artması ve olgunlaşma aşamasına gelinmesi önem taşımıştır. Bölgenin yönetilemezliğini ve ilerleyen süreçte uluslararası

⁷⁴ “The Comprehensive Agreement on Bangsamoro (CAB) (Government of the Republic of the Philippines-Moro National Liberation Front) (23 March 2014)”, (Çevrimiçi) <https://www.officialgazette.gov.ph/downloads/2014/03mar/20140327-Comprehensive-Agreement-on-the-Bangsamoro.pdf>, 2014, (03.06.2021).

⁷⁵ Yazar tarafından uyarlanmıştır.

bağlantılı terör örgütlerine sığınak olma tehlikesini göz önünde bulunduran Filipinler hükümeti bölgede kontrolü sağlayacak ve kaynakların tükenmesini önleyecek bir çözüme razı olmuştur. Askeri çıkmaz, uluslararası baskı, terör örgütlerinin sığınağı olma tehlikesi, kaynakların tükenmesi, yabancı yatırımcıları ve turistleri caydırması gibi sebepler Filipinler hükümetinin anlaşmaya varma noktasında istencini artırmıştır. Bunun haricinde can ve mal kayıpları, tahliyeler toplumlar nezdinde bıkkınlık ve sefaleti getirmiştir. MILF arkasındaki toplumsal desteği ve meşruiyeti kaybetmemek için anlaşma yapmaya kararlı olmuştur. Nitekim sürekli şiddete başvurmak meşruiyet kaybını, bölgesel kontrolün zayıflamasını, örgüt içi çatışmaları ve sivil desteğin azalmasını beraberinde getirmektedir.⁷⁶

Nicole Ball ve Tammy Halevy, çatışma sonrası durumlar için iki aşamalı bir çerçeve sunmaktadırlar: müzakere ve düşmanlıkların sona erdirilmesi de dâhil olmak üzere çatışmanın sona erdirilmesi; geçiş ve konsolidasyonu kapsayan barış inşası.⁷⁷ İkinci aşamada siyasi kurumların inşası, sosyal ve ekonomik kalkınma ile toplumsal uzlaşmayı sağlayacak mekanizmaların oluşturulması çatışmaların ve düşmanlıkların önlenmesinde belirleyici olacaktır.⁷⁸ Bu noktada geçiş dönemi düzenlemeleri barış süreçlerinin başarıya ulaşmasında önem taşımaktadır. Bangsamoro Çerçeve Anlaşması'na bakıldığında (8/12 madde), taraflar Moro halkının meşru şikâyetlerini ele almak için bir geçiş dönemi programı oluşturmayı kabul etmişlerdir.⁷⁹ Bu çerçevede 'Geçiş Dönemi Adalet ve Uzlaşma Komisyonu (TJRC)' kurulmuş ve yerli topluluklar ile yetkilileri içeren 'dinleme süreci' yürütülmüştür. Avrupa Komisyonu ve BM Kalkınma Programı tarafından desteklenen kapsamlı bir rehabilitasyon programına başlanmıştır. İnsan hakları ihlallerine maruz kalanlara tazminat ödenmesi kararlaştırılmıştır.⁸⁰

⁷⁶ Podder, **a.g.m.**, s. 505, 509-11; Özerdem and Podder, **a.g.m.**, s. 537-42.

⁷⁷ Nicole Ball and Tammy Halevy, **Making peace work: The role of the international development community**, Policy Essay No. 18. Washington, DC: Overseas Development Council, 1996.

⁷⁸ Ana Cutter, "Peace building: a literature review", **Development in Practice**, 2005, 15(6), s. 779.

⁷⁹ "Framework Agreement on the Bangsamoro (The Philippine Government-Moro Islamic Liberation Front), (15 October 2012)", (Çevrimiçi) https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/PH_121015_FrameworkAgreementBangsamoro.pdf, 2012, (03.06.2021).

⁸⁰ Fareeda Panjor and Anchana Heemmina, "Chapter 3: Peace Process and Transitional Justice: The Comparative Study of Mindanao, Colombia, and Thailand's Deep South", **Asian Affairs: An American Review**, 2018, 45(2), s. 85-6.

Barış anlaşmasında özerk, demokratik ve parlamenter sisteme dayalı bir ‘İslami yönetim’ kurulması öngörülmüştür. Anlaşma geçiş dönemi düzenlemelerini, güç ve servet paylaşımını, sosyal ve ekonomik kalkınma programlarını ve normalleşme adımlarını içermektedir. 2014’te ‘Bangsamoro Temel Yasası (BBL)’nı hazırlamakla görevli bir ‘Geçiş Komisyonu (BTC)’ ve ‘Geçiş Otoritesi (BTA)’⁸¹ kurularak somut adımlar atılmaya başlanmıştır.⁸² ARMM’nin yerini almak üzere yeni bir özerk Bangsamoro yönetimi düzenlenmiştir. Bu süreçte Başkan Aquino ile MILF lideri Hacı Murad İbrahim’in inisiyatif almaları ve aralarında oluşan güven ilişkisi barışa giden yolda lider faktörünü gözler önüne sermektedir. Bu süreçte barışı bozmaya yönelik birtakım çatışmalar meydana gelse de taraflar sürecin ilerlemesi noktasında kararlı olmuşlardır.⁸³

Hükümet ile özerk bölge arasında güç ve servet paylaşımı düzenlenmiş, hangi konularda kimin ne yetkisi olacağı kararlaştırılmıştır. Merkezi hükümet savunma, güvenlik, dış politika, ortak pazar, küresel ticaret, para politikası ve posta hizmetlerinde yetki sahibi iken; diğer konularda özerk bölge yetkili kılınmıştır. 81 yetkiden 9’u merkezi hükümete, 58’i özerk yönetime verilirken, 14 yetki paylaşılmıştır. Özerk bölge kendi gelir kaynaklarına sahip olabileceği gibi, doğal kaynakların araştırılması, geliştirilmesi ve kullanılmasında da adil bir paya sahip olacaktır. Anlaşma uyarınca özerk yönetim metalik madenler için gelirlerin %75’ine, petrol ve doğalgaz satışlarından elde edilecek gelirlerin ise %50’sine sahip olacaktır. Özerk bölgede Şariat hükümlerinin geçerli olacağı (gayrimüslimler hariç) ve buna uygun yargı ve eğitim kurumlarının tesis edileceği kabul edilmiştir. MILF askeri kanadını feshederek siyasi partiye dönüşecek, eski savaşçılar rehabilitasyon aşamasından sonra sivil topluma entegre edilecek ve iş olanakları sağlamak için çeşitli projeler yürütülecektir. Silahsızlanma, olağanüstü halin kaldırılması, sosyal yardımlar,

⁸¹ 15 üyeli Geçiş Otoritesi’nde MILF sekiz sandalyeye sahip olmuştur.

⁸² Tadem, **a.g.m.**, s. 235; Loesch, **a.g.m.**, s. 96-99.

⁸³ South and Joll, **a.g.m.**, s. 8-9; Abubakar and Askandar, **a.g.e.**, s. 171.

af yasası, terhis edilme ve rehabilitasyon konuları barış sürecinin önemli ‘normalleşme’ adımlarıdır.⁸⁴

Barış sürecinde önemli bir husus, anlaşmanın anayasaya uygunluğu ve onay aşamasıdır. İki yıl boyunca Kongre’nin muhalefeti nedeniyle onaylanmayan ‘11054 sayılı Cumhuriyet Yasası (Bangsamoro Organik/Temel Yasası)’, 23-24 Temmuz 2018’de kabul edilmiş ve Başkan Duterte tarafından 26 Temmuz 2018’de imzalanarak yürürlüğe konmuştur. Bu sayede ARMM kaldırılmış ve yerine ‘Bangsamoro Müslüman Mindanao Özerk Bölgesi (BARMM)’ kurulmuştur. Ocak-Şubat 2019’da yapılan referandumda ARMM’nin değiştirilmesi kabul edilmiş; 5 vilayet, 3 şehir, 116 belediye ve 2590 barangay özerk bölgeye dâhil edilmiştir.⁸⁵ Duterte döneminde anlaşmanın devlet organları tarafından onay aşamasında şaşırtıcı şekilde ilerleme sağlandığı görülmektedir. Bu durum barış sürecinde ilerlemenin liberal demokratik rejimlere nazaran popülist otoriter rejimlerde daha kolay olabileceği tartışmalarını beraberinde getirmiştir. Popülizm ile barış inşası arasındaki bağlantıya odaklanan Niccolo ve Tobia, Aquino ile Duterte dönemlerini karşılaştırarak, bağımsız değişken olarak popülist rejimler ele alındığında onay aşamasında daha hızlı ilerleme sağlanabileceğine dikkat çekmektedirler.⁸⁶

Sorunun ana gündemini oluşturan temel konularda uzlaşmaya varılması barış anlaşmasına gidilmesinde önemli bir engeli ortadan kaldırmıştır. MILF’in self-determinasyon, Filipinler hükümetinin ise güç paylaşımı ve atalara ait alan konularında taviz vermeleri karşılıklı talep dengesinin oluşmasını sağlamıştır. Genişletilmiş özerklik ve güç paylaşımı denge durumunu göstermektedir. Sürdürülebilir kalkınma programları sorunun diğer boyutlarının zamanla giderilmesini sağlayacak, görüş ayrılıkları olsa da çatışma olmadan taleplerin karşılanmasına yardımcı olacaktır. Çatışmalardan etkilenen bölge halkına yapılan bağış ve yardımların ötesinde geçim kaynaklarını oluşturan tarımsal faaliyetlerin geliştirilmesi,

⁸⁴ Plank, **a.g.m.**, s. 158; South and Joll, **a.g.m.**, s. 5, 10-11; Loesch, **a.g.m.**, s. 96-9; Abubakar, **a.g.e.**, s. 109; Janjira Sombatpoonsiri, “Securing Peace? Regime Types and Security Sector Reform in the Patani (Thailand) and Bangsamoro (the Philippines) Peace Processes, 2011–2016”, **Strategic Analysis**, 2018, 42(4), s. 387.

⁸⁵ Tadem, **a.g.m.**, s. 235; Ian Niccolo and Vizcarra Tobia, “Populism, Politics and Peace Processes: Analysing the Nexus Between Peacebuilding and the Philippines’ Populist Politics”, **Journal of Peacebuilding & Development**, 2018, 13(3), s. 118.

⁸⁶ Niccolo and Tobia, **a.g.m.**, s. 115-7.

ekipman ve malzeme desteklerinin sağlanması, altyapı yatırımlarının gerçekleştirilmesi, mesleki eğitimin yaygınlaştırılması ve sağlık ve eğitim konularında ilerlemenin sağlanması önem taşımaktadır.

Sonuç

Filipinler-Moro çatışması ve barış süreci Uluslararası İlişkiler uzmanları için önemli dersler barındırmaktadır. Diğer pek çok örnekte olduğu gibi, araştırmacılar için bir laboratuvar işlevi görmektedir. Halklar ve toplumlar arasında bir arada yaşamın mümkün kılınması, ortak geleceğin tasavvur edilmesi ve barışın inşa edilebilmesi için, düşmanlıklara ve çatışmalara yol açan yapısal faktörler tespit edilmeli, bunlara dair çözüm önerileri sivil toplum nezdinde gündeme getirilmeli ve tartışılmalı, sorunun taraflarının temel talepleri karşılıklı olarak optimum düzeyde kabul edilinceye kadar müzakerelere devam edilmeli, bu süreçte çatışmaların yeniden başlamasını önleyecek etkin ve somut kurumlar ve ekipler oluşturulmalı, diğer devletler ve uluslararası örgütler kolaylaştırıcı rolleriyle süreçte yer almalıdırlar. Çözüm herkes için olmalı, herkesi kapsamalıdır. Aksi takdirde tek taraflı çözümler, düşmanlıkların ve öfkenin artmasına yol açacaktır. Temel meselelerde anlaşma sağlanamadığı müddetçe barış süreci hantal ve ağır işleyecektir.

Barış süreçlerinde sorunun taraflarının temel taleplerine bilhassa dikkat edilmelidir. Zira talepler o grubun, halkın ya da topluluğun kimlik unsurlarını içerisinde barındırmaktadır. Taleplerin yerine getirilmemesi, ertelenmesi veya göz ardı edilmesi kimliklerin reddini de beraberinde getirmektedir. Bu ise ‘ontolojik güvensizliğe’ neden olmaktadır. Çözüm, sorunun herhangi bir tarafının kimliğini zedelemeyecek şekilde olmalıdır. Herkes tarafından kabul edilebilecek çözüm, kimsenin kimliğini reddetmeyecek çözümdür.

Filipinler-Moro çatışmasına kaynaklık eden pek çok faktör olsa da atalara ait alan meselesi çözümün önünde temel engeli oluşturmuştur. Geçmişte belirli bir devlet tecrübesine sahip olan Moro halkı için atalara ait topraklar kimliklerinin parçasıdır. Bu alanlara sömürge yönetimlerinin politikaları neticesinde başka bölgelerden gelen halkların yerleşmesi ve giderek azınlık durumuna düşmeleri bir varoluş kaygısına yol

açmıştır. Moro halkının topraksızlaştırılması/mülksüzleştirilmesi sadece sosyo-ekonomik yaşamlarını değil, aynı zamanda kimliklerini de tehdit edici boyuttadır. Bu bakımdan kendi kaderini tayin hakkı çerçevesinde MNLF ve MILF bünyesinde silahlı mücadele başlamıştır. Ancak bu talebi, ülkenin toprak bütünlüğüne ve egemenliğine yönelik bir tehdit olarak gören Filipinler hükümetleri sorunu güvenlikleştirmiş ve askerileştirmiştir.

Müzakerelerde en zor konuları özerk bölgenin sınırları ve statüsü ile referandum oluşturmuştur. Hangi vilayetlerin özerk bölgeye dâhil edileceği, güç ve servet paylaşımının nasıl yapılacağı ve referandumun yapılıp yapılmayacağı konuları müzakere sürecinin temel tartışma konularını oluşturmuştur. Moro kurtuluş hareketleri atalara ait alan olarak görülen toprakların anlaşma veya başkanlık kararnamesi ile özerk bölgeye dâhil edilmesi, Filipinler hükümetleri ise bölgede yapılacak referandum sonucunda belirlenmesi konusunda ısrarcı olmuşlardır. Bu vilayetlerde çoğunluğu oluşturan Hıristiyan göçmenler ve Lumadlar Müslümanların hâkim olduğu bir siyasi sistemin içinde yer almak istemediklerinden tüm oylamalarda hayır oyu vermişlerdir. Morolular ise referandumları boykot etmişlerdir. Bu durum en önemli talebin gerçekleştirilmemesi nedeniyle barış sürecinin temel çıkmaz noktasını oluşturmuştur. Çatışmalar sonucu ölümler, yaralanmalar, yerlerinden edilmeler meydana gelmiş, düşmanlıklar ve nefretler artmış, travmatik durumlar yaşanmıştır. Bu durumun üstesinden gelebilmek için kuşkusuz uzun yıllar toplumsal rehabilitasyon gerekir.

Filipinler-Moro örneğinde çözüm 'genişletilmiş özerklik' temeline dayanmaktadır. Taraflar güç paylaşımı konusunda anlaşmaya varmış ve atalara ait alan meselesinde orta yolu bulmuşlardır. Anlaşmaya varmalarında karşılıklı katlanılmaz maliyet yaşamalarının ve üçüncü tarafların rolü ile bir çıkış yolunun bulunduğu algısına sahip olmalarının yanı sıra taleplerin karşılıklı olarak optimum düzeyde kabul edilmesi önem arz etmiştir. Dolayısıyla tarafların 'ontolojik güvenlik' elde etmeleri, varoluş kaygılarının giderilmesi ve kimliklerin tanınması noktasında karşılıklı talep dengesi dikkate alınmalıdır.

Kaynakça

- Abubakar, Carmen A.: “Review of the Mindanao peace processes”, **Inter-Asia Cultural Studies**, 2004, 5(3), 450-464.
- Abubakar, Ayesah Uy: **Peacebuilding and Sustainable Human Development**, Cham: Springer Link, 2019.
- Abubakar, Ayesah and Kamarulzaman Askandar: “Mindanao”, **Comparing Peace Processes**, Ed. by Alpaslan Özerdem and Roger Mac Ginty, New York: Routledge, 2019, pp. 161-178.
- Adam, Jeroen: “A Comparative Analysis on the Micro-level Genealogies of Conflict in the Philippines' Mindanao Island and Indonesia's Ambon Island”, **Oxford Development Studies**, 2013, 41(2), 155-172.
- Adam, Jeroen: “Genealogies of the colonial present: The rediscovery of the local in conflict management interventions in Mindanao, the Southern Philippines”, **Conflict, Security & Development**, 2016, 16(5), 387-404.
- Åkebo, Malin: “Ceasefire Rationales: A Comparative Study of Ceasefires in the Moro and Communist Conflicts in the Philippines”, **International Peacekeeping**, 2020, 1-27.
- Arnson, Cynthia (Ed.): **Comparative peace processes in Latin America**, Washington, DC: Woodrow Wilson Center Press, 1999.
- Ayman, S. Gülden: “Filistin çıkmazı üzerinde yeniden düşünme gereği”, **Akademik Orta Doğu**, 2009, 3(2), 41-61.
- Ball, Nicole and Tammy Halevy: **Making peace work: The role of the international development community**, Policy Essay No. 18. Washington, DC: Overseas Development Council, 1996.
- Bercovitch, Jacob and Richard Jackson: **Conflict resolution in the twenty-first century: Principles, methods, and approaches**, University of Michigan Press, 2009.

- Bertrand, Jacques: “Peace and conflict in the Southern Philippines: Why the 1996 peace agreement is fragile”, **Pacific Affairs**, 2000, 37-54.
- Browning Christopher S. and Pertti Joenniemi: “Ontological Security, Self-Articulation and the Securitization of Identity”, **Cooperation and Conflict**, 2017, 52(1), 31-47.
- Browning Christopher S. and Pertti Joenniemi: “The ontological significance of Karelia: Finland’s reconciliation with losing the promised land”, **Conflict Resolution and Ontological Security: Peace Anxieties**, Ed. by Bahar Rumelili, Abingdon: Routledge, 2015, pp. 154-171.
- Buendia, Rizal G.: “Looking into the future of Moro self-determination in the Philippines”, **Philippine Political Science Journal**, 2008, 29(52), 1-24.
- Caballero-Anthony, Mely: “Revisiting the Bangsamoro struggle: Contested identities and elusive peace”, **Asian Security**, 2007, 3(2), 141-161.
- CIA: “Philippines”, **The World FactBook**, (Çevrimiçi) <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/philippines/#people-and-society>, 2021, (27.05.2021).
- Crocker, Chester A.: **High Noon in Southern Africa: Making Peace in a Rough Neighborhood**, New York: W.W. Norton, 1992.
- Cutter, Ana: “Peace building: a literature review”, **Development in Practice**, 2005, 15(6), 778-784.
- Çelik, Ayşe Betül: “The Kurdish issue and levels of ontological security”, **Conflict Resolution and Ontological Security: Peace Anxieties**, Ed. by Bahar Rumelili, Abingdon: Routledge, 2015, pp. 52-70.
- Davis, Ian: “Tracking armed conflicts and peace processes in 2017”, **SIPRI Yearbook 2018: Armaments, Disarmament and International Security**, 2018, s. 29-33, <https://www.sipri.org/sites/default/files/SIPRIYB18c02sI.pdf>, (13.07.2021).
- Esen, Barış: **Asimetrik Güç Filistin ve İsrail: Bölünmüşlük Gölgesinde Çatışma Çözümü**, İstanbul: Der Yayınları, 2019.

- Galtung, Johan: “Three approaches to peace: Peacekeeping, peacemaking and peacebuilding”, **Peace, War and Defence: Essays in Peace Research II**, Ed. by Johan Galtung, Copenhagen: Ejlers, 1976, pp. 292-304.
- Giddens, Anthony: **Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age**, Stanford, CA: Stanford University press, 1991.
- Gowing, Peter Gordon: **Mandate in Moroland: The American Government of Muslim Filipinos, 1899-1920**, Syracuse University, 1968.
- Gurr, Ted R.: **Why Men Rebel**, New Jersey, Princeton University Press, 1970.
- Haass, Richard N.: **Conflicts Unending; The United States and Regional Disputes**, New Haven: Yale University Press, 1990.
- Hilsdon, Anne-Marie: “Invisible Bodies: Gender, conflict and peace in Mindanao”, **Asian Studies Review**, 2009, 33(3), 349-365.
- International Alert: **Breaking the links between economics and conflict in Mindanao**, Aralık 2003, <https://www.international-alert.org/publications/breaking-links-between-economics-and-conflict-mindanao/> (21.01.2022).
- Joenniemi, Pertti: “Ontological (in)security after peace: The case of the Åland Islands”, **Conflict Resolution and Ontological Security: Peace Anxieties**, Ed. by Bahar Rumelili, Abingdon: Routledge, 2015, pp. 137-153.
- Kamlan Jamail A.: “Who are the Moro people?,” 22 Mayıs 2021, (çevrimiçi) <https://opinion.inquirer.net/39098/who-are-the-moro-people>, October 20, 2012, (26.06.2021).
- Kovács, Balázs Áron.: **Peace Infrastructures and State-Building at the Margins**, Rethinking Peace and Conflict Studies. Palgrave Macmillan, 2019.
- Lacar, Luis Q.: “Neglected dimensions in the development of Muslim Mindanao and the continuing struggle of the moro people for self- determination”, **Institute of Muslim Minority Affairs. Journal**, 1988, 9(2), 296-310.

- Laing, Ronald David: **The Divided Self: An Existential Study in Sanity and Madness**, London: Penguin Classics, 2010.
- Lam, Peng Er: “Japan's peace-building in Mindanao: partnering Malaysia, the Philippines and the Moro Islamic Liberation Front”, **Japanese Studies**, 2008, 28(1), 45-57.
- Loesch, Juliette: “The GPH-MILF peace process in the Philippines to prevent and transform violent extremism in Mindanao”, **Journal of Peacebuilding & Development**, 2017, 12(2), 96- 101.
- Loizides, Neophytos G.: “Ethnic nationalism and the production of ontological security in Cyprus”, **Conflict Resolution and Ontological Security: Peace Anxieties**, Ed. by Bahar Rumelili, Abingdon: Routledge, 2015, pp. 71-95.
- Lupovici, Amir: “Ontological security and the Israeli–Palestinian peace process: Between unstable conflict and conflict in resolution”, **Conflict Resolution and Ontological Security: Peace Anxieties**, Ed. by Bahar Rumelili, Abingdon: Routledge, 2015, pp. 33-51.
- Mac Ginty, Roger and Alpaslan Özerdem: “Introduction: Why compare peace processes?”, **Comparing Peace Processes**, Ed. by Alpaslan Özerdem and Roger Mac Ginty, New York: Routledge, 2019, pp. 1-17.
- Mitchell, Audra: “Ontological (in)security and violent peace in Northern Ireland”, **Conflict Resolution and Ontological Security: Peace Anxieties**, Ed. by Bahar Rumelili, Abingdon: Routledge, 2015, pp. 99-116.
- Mitchell, Christopher R.: **Conflict resolution and civil war: Reflections on the Sudanese settlement of 1972**, Institute for Conflict Analysis and Resolution, George Mason University, 1989 .
- Mitzen, Jennifer: “Ontological Security in World Politics: State Identity and the Security Dilemma”, **European Journal of International Relations**, 2006, 12(3), 341–70.

- Niccolo, Ian and Vizcarra Tobia: “Populism, Politics and Peace Processes: Analysing the Nexus Between Peacebuilding and the Philippines’ Populist Politics”, **Journal of Peacebuilding & Development**, 2018, 13(3), 115-120.
- Ochiai, Naoyuki: “The Mindanao Conflict: Efforts for Building Peace through Development”, **Asia-Pacific Review**, 2016, 23(2), 37-59.
- Özerdem, Alpaslan: “The contribution of the organisation of the Islamic conference to the peace process in Mindanao”, **Civil Wars**, 2012, 14(3), 393-413.
- Özerdem, A., S. Podder and E. L. Quitariano: “Identity, ideology and child soldiering: Community and youth participation in civil conflict—A study on the Moro Islamic Liberation Front in Mindanao, Philippines”, **Civil Wars**, 2010, 12(3), 304-325.
- Özerdem, Alpaslan and Sukanya Podder: “Grassroots and rebellion: a study on the future of the Moro struggle in Mindanao, Philippines”, **Civil Wars**, 2012, 14(4), 521-545.
- Panjor, Fareeda and Anchana Heemmina: “Chapter 3: Peace Process and Transitional Justice: The Comparative Study of Mindanao, Colombia, and Thailand’s Deep South”, **Asian Affairs: An American Review**, 2018, 45(2), 78-97.
- Plank, Friedrich: “Not enough pieces of the cake? The Moro National Liberation Front (MNLF) in the Mindanao final agreement”, **Asian Security**, 2015, 11(2), 154-177.
- Podder, Sukanya: “Legitimacy, loyalty and civilian support for the Moro Islamic Liberation Front: changing dynamics in Mindanao, Philippines”, **Politics, Religion & Ideology**, 2012, 13(4), 495-512.
- Podszun Lucie: “The Theory of Ripeness”, **Does Development Aid Affect Conflict Ripeness?**, VS Verlag für Sozialwissenschaften. 2011.
- Reyes, Celia M., C. D. Mina, and R. D. Asis: **Inequality of opportunities among ethnic groups in the Philippines** (No. 2017-42), PIDS Discussion Paper Series,

2017, <https://pidswebs.pids.gov.ph/CDN/PUBLICATIONS/pidsdps1742.pdf> (13.07.2021).

Rumelili, Bahar: “Ontological (in)security and peace anxieties: A framework for conflict resolution”, **Conflict Resolution and Ontological Security: Peace Anxieties**, Ed. by Bahar Rumelili, Abingdon: Routledge, 2015, pp. 10-29.

Sombatpoonsiri, Janjira, “Securing Peace? Regime Types and Security Sector Reform in the Patani (Thailand) and Bangsamoro (the Philippines) Peace Processes, 2011–2016”, **Strategic Analysis**, 2018, 42(4), 377-401.

South, Ashley and Christopher M. Joll: “From rebels to rulers: The challenges of transition for non-state armed groups in Mindanao and Myanmar”, **Critical Asian Studies**, 2016, 48(2), 168-192.

Stedman, Stephen John: **Peacemaking in civil war: International mediation in Zimbabwe, 1974- 1980**, Boulder, CO: L. Rienner Publishers, 1991.

Steele, Brent J.: **Ontological Security in International Relations: Self-Identity and the IR State**, London: Routledge, 2008.

Tadem, Teresa E.: “Moro and Basque Nationalism and the Limitations of “Liberal Democracy””, **Journal of Comparative Asian Development**, 2014, 13(2), 212-241.

UN Peacebuilding Support Office: **UN Peacebuilding: An Orientation**, Ed. by United Nations, http://www.un.org/en/peacebuilding/pbso/pdf/peacebuilding_orientation.pdf, 2010, (13.07.2021).

UNSG: **An Agenda for Peace: Preventive Diplomacy, Peacemaking and Peace-Keeping**, New York: United Nations, 1992, https://www.un.org/ruleoflaw/files/A_47_277.pdf (13.07.2021)

Zartman, I. William: **Ripe for Resolution: Conflict and Intervention in Africa**, New York: Oxford University Press, 1985.

Zartman, I. William: “Ripeness: The hurting stalemate and beyond”, **International Conflict Resolution After the Cold War**, Ed. by P. Stern & D. Druckman, Washington: National Academy Press, 2000, pp. 225-250.

Zartman, I. William: “The timing of peace initiatives: Hurting stalemates and ripe moments”, **The Global Review of Ethnopolitics**, 2001, 1(1), 8-18.

Zartman, I. William, “Mediation: Ripeness and its Challenges in the Middle East”, **International Negotiation**, 2015, 20(3), 479-493.

Zartman, I. William and Álvaro de Soto: **Timing Mediation Initiatives**, Washington, DC: United States Institute of Peace, 2010.

“Jeddah Accord (Government of the Republic of the Philippines-Moro National Liberation Front) (3-4 January 1987)”, (Çevrimiçi) https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/PH_870104_The%20Jeddah%20Accord.pdf, 1987, (03.06.2021).

“Framework Agreement on the Bangsamoro (The Philippine Government-Moro Islamic Liberation Front), (15 October 2012)”, (Çevrimiçi) https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/PH_121015_FrameworkAgreementBangsamoro.pdf, 2012, (03.06.2021).

“Memorandum of Agreement on the Ancestral Domain Aspect of the GRP-MILF Tripoli Agreement on Peace of 2001, (27 July 2008)”, (Çevrimiçi) https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/PH_080805_Memorandum%20on%20the%20ancestral%20domains.pdf, 2008, (03.06.2021).

“The Comprehensive Agreement on Bangsamoro (CAB) (Government of the Republic of the Philippines-Moro National Liberation Front) (23 March 2014)”, (Çevrimiçi) <https://www.officialgazette.gov.ph/downloads/2014/03mar/20140327-Comprehensive-Agreement-on-the-Bangsamoro.pdf>, 2014, (03.06.2021).

“The Final Peace Agreement with the Moro National Liberation Front (Government of the Republic of the Philippines-Moro National Liberation Front) (2 September 1996)”, (Çevrimiçi) <http://www.incore.ulst.ac.uk/services/cds/agreements/pdf/phil16.pdf>, %20eri% C5%9Fim:%2003.06.2021, 1996, (03.06.2021).

“The Tripoli Agreement (Government of the Republic of the Philippines-Moro National Liberation Front) (23 December 1976)”, (Çevrimiçi) https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/PH_761223_Tripoli%20Agreement.pdf, 1976, (03.06.2021).

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure Statements)

1. Bu makalede etik kurul izni gerekmemektedir. (Ethics committee approval is not required for this manuscript).